

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİYASET-TİCARET-MEDYA ÜÇGENİNDE BİR GAZETECİ: MEHMED ZEKİ BEY

Ahmet ASKER*

ÖZET

Mehmed Zeki Bey, Osmanlı Devleti'nin çözülüşü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki çalkantılı bir dönemde Türk basın hayatında yer almış bir gazetecidir. Onu diğer gazetecilerden ayıran en belirgin özelliği, Mehmed Zeki'nin çok dilliliği, çok kimlikliği ve nadir görülebilecek türden hareketli yaşam öyküsüdür. Bu makalede gazeteci ve iş adamı kimliği ile 1924'te Almanya'daki sanayi firmalarını ziyaretiyle başlayan sorunlar süreci konu edilmiştir.

Alman sanayi kuruluşlarından gelen bir talep üzerine Alman Dışişleri'nce Mehmed Zeki Bey hakkında bir rapor hazırlanması söz konusu olmuştur. İstanbul'daki Alman kolonisi Tötonya kulübünün bazı üyelerince kaleme alınarak Alman Dışişleri'ne gönderilen rapor, Mehmed Zeki Bey'i ve sahibi olduğu *Turquie Consortium* (TUCO) şirketini zor durumda bırakmıştır. Bu durum karşısında, hakarete varan ifadelerin kullanıldığı raporu kaleme alanlara karşı, Mehmed Zeki Bey Türkiye'de hakaret davası açmıştır. Alman büyükelçiliği, hukuki sürece müdahil olmuş ve Türk makamlarını yönlendirme çabası içine girmiştir. Sonuçta Mehmed Zeki Bey, birinci celsede davayı kaybetmiştir.

Türk ve Alman resmi makamlarınca, hukuki süreçte kaleme alınan diplomatik yazışmalar ve istihbarat raporları, Mehmed Zeki Bey şahsında, I. Dünya Savaşı ile erken Cumhuriyet döneminin, siyasi ve iktisadi durumu hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda medya gücünün, siyasi ve ticari faydalar sağlamakta oynadığı rol de gün yüzüne çıkmıştır.

Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri ile Alman Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nde Mehmed Zeki Bey ile ilgili olarak hazırlanmış dosyalar, bu sıra dışı gazetecinin, ticari ve siyasi ilişkilerinin ortaya çıkmasında temel kaynak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Basın, La Petit Journal Illustré, Mehmed Zeki Bey, Millî Müdafaa Gazetesi, Tötonya Kulübü, Tuco.

* Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mersin, ahmet_asker78@yahoo.de

A JOURNALIST IN RELATION TO POLITICS-TRADE-MEDIA IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD: MEHMED ZEKİ BEY

ABSTRACT

Mehmed Zeki Bey was a journalist who was enrolled in the Turkish press life in the turbulent period in which the Ottoman Empire fell and the Turkish Republic was founded. His most remarkable characteristic was his multi-language ability, his diversity in identity, and his life story which may be seldom found. This article deals with the problems which started with his visit of the German Industrial firms in 1924 with his identity as a journalist and businessman.

After the demands of the industrial firms, a report had to be prepared about Mehmed Zeki Bey by the German ministry of International affairs. The report which was written by some of the members of the German Colony of Teutons was sent to the German Ministry of Foreign Affairs. This report brought Turquie Consortium (TUCO) which was owned by Mehmed Zeki Bey in a very difficult position. In this situation, Mehmed Zeki Bey opened a court procedure in Turkey against those who insulted him in their report. The German Embassy actively participated into the legal process and attempted to manipulate the Turkish authorities. Finally Mehmed Zeki Bey lost the court procedure in the first session.

The diplomatic documents written by the Turkish and the German authorities throughout the legal procedure and the intelligence reports give valuable information about political and economic situation of the First World War and the early Republican era. In this respect, the role played by the media in receiving political and commercial benefit becomes more apparent.

The files prepared for Mehmed Zeki Bey in the Prime Ministry of the Ottoman Archives, the Republic Archives and the German Ministry of Foreign Affairs political archives are the basic sources for shedding some light on the commercial and political relationships of this unusual journalist.

Key Words: La Petit Journal Illustré, Press, Mehmed Zeki Bey, the Journal of Milli Müdafaa, the Teuton Club, Tuco.

GİRİŞ

20. yüzyılın başlarında, politik ve sosyo-ekonomik krizlerle boğuşan Osmanlı Devleti'nin kozmopolit başkenti İstanbul, I. Dünya Savaşı arifesinde çoğu insan için yaşanması zor bir yerdir. Böylesi zor bir zamanda, dünyayı uçtan uca gezdikten sonra Mehmed Zeki Bey, İstanbul'a gelmiş ve burada savaşın doğurduğu fırsatları değerlendirmeğe çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında gazetecilik faaliyeti yürüten Mehmed Zeki Bey'e basın tarihi çalışmalarında neredeyse hiç yer verilmemiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı arşivinde onun hakkında hazırlanmış kalın bir dosya mevcuttur. Buna ek olarak Mehmed Zeki Bey ile ilgili, İngiliz istihbarat servisi ile Osmanlı Hariciye Nezaretince hazırlanan raporlar bulunmaktadır. Ayrıca dönemin basınında yer alan köşe yazıları ile onu tanıyanlarca kaleme alınan anı kitaplarında da Mehmed Zeki Bey hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur.

Söz konusu raporlar ve anılar, asıl adı Waldberg J. Nelken olan Mehmed Zeki Bey'i karmaşık ilişkilere sahip güvenilir bir karakter olarak öne çıkarılmaktadır. Waldberg J. Nelken, Romanya asıllı bir Yahudi'dir. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a bir kaçak olarak gelmiş, burada din değiştirerek Müslümanlığa geçmiş ve kendine Mehmed Zeki Bey adını vermiştir. Kurduğu gazetelerde bir yandan hem idarecilik hem yazarlık yapmış, diğer yandan gazeteci kimliğini kullanarak Türk-Alman iş dünyası ve bürokrasisinden geniş ve etkili bir çevre edinmiştir. Bu çevresini ticari ilişkilerini geliştirirken kullanmıştır. Hakkında ayrıntılı bir biyografi bulunamadığından dolayı, gençlik yıllarında almış olduğu eğitim ile ilgili net bir bilgi yoktur. Ancak Fransızca, Türkçe ve Almanca gibi birden çok dile hâkim olması ve çıkardığı gazetelerdeki yazılarının niteliği, görmüş-geçirmiş Mehmed Zeki Bey'in iyi bir eğitim aldığına işaret etmektedir.

Bu çalışmada, yaman bir girişimci olan Mehmet Zeki Bey'in, Cumhuriyetin ilk yıllarında, gazeteci kimliğini, iş adamı kimliği ile birleştirerek Almanya'daki sanayi firmalarını ziyaretiyle başlayan ve orada ticari bağlantılar kurmaya çalışırken, İstanbul'daki Alman kolonisi Tötonya kulübünün üyelerince hazırlanan olumsuz bir rapor sonucunda karşılaştığı sorunlar süreci incelenmiştir. Mehmed Zeki Bey, kendisine yönelik ağır hakaretler içeren raporun hazırlanmasında sorumluluğu olan Tötonya kulübü üyeleri hakkında tazminat davası açmıştır.

Alman Dışişleri ise Türkiye'deki hukuki süreci dolaylı yollardan etkilemeye çalışmıştır. Alman Dışişleri'nden von Richthofen'in talebi üzerine Almanya'nın Ankara büyükelçisi Nadolny'in girişimleri ile İstanbul'daki Alman kolonisi Tötonya kulübü üyelerince Mehmed Zeki Bey hakkında hazırlanan rapor, Alman Ticaret Odası ve Alman Sanayiciler Birliği vasıtasıyla Almanya'daki bütün firmalara gönderilmiştir. Mehmed Zeki Bey'in işleri bu durumdan olumsuz etkilenmiş, sahibi olduğu *TUCO* şirketini feshetmek zorunda kalmıştır. İmzalanan sözleşmeler geçerliliğini yitirince, mağdur olan kurum ve kişiler açısından ikinci bir sorun baş göstermiştir.

Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda Türkiye'de sanayi alanındaki yatırım fırsatlarını gören, girişimci ruha sahip bir gazetecinin yaşadığı bu süreçler, arka planda o dönemde Türkiye'nin iktisadi, siyasi ve sosyal durumu hakkında bilgiler sunmakta; bürokrasi, iş dünyası ve medya üçgeninde yaşananları gözler önüne sermektedir. Mehmed Zeki Bey'in, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'da sonlanan, bu çalışmaya konu kısa hikâyesi, aynı zamanda I. Dünya Savaşı'na Almanya saflarında katılmış bir imparatorluğun çözülüşü ve yerine bir ulus-devletin kuruluşu sürecine farklı bir pencereden bakma imkânı da sunmaktadır.

Mehmed Zeki Bey'in Türk Basın Tarihindeki Yeri

Mehmed Zeki Bey'in Türk basın hayatındaki yeri, ilk olarak, 9 Mart 1912 yılında kurduğu, aynı anda birçok dilde yayınlanan *Müdâfaa-i Milliye* gazetesi ile başlamıştır. Sahibi olduğu bu gazetede aynı zamanda yazı işleri müdürlüğü ve köşe yazarlığı yapmıştır. Kimliğini ve dinini İstanbul'a geldikten sonra değiştiren Mehmed Zeki Bey üzerine yayınlanmış biricik makalede, yayın politikasında Türk ve Müslüman bir çizgide durmaya özen gösterdiği ve dönemin olayları ile ilgili dikkate değer yazılar kaleme aldığı belirtilmiştir. Bu yönüyle oportünist bir karakter sergileyen Mehmed Zeki Bey'in I. Dünya Savaşı sırasındaki yazılarında dikkati çeken husus, başta Avrupalı olmak üzere, dünya ülkelerinin orduları hakkında verdiği ayrıntılı bilgilerdir. Özellikle Avrupa'nın önemli silah fabrikaları ile bu fabrikaların kullandıkları teknolojilere ayrıntılı yer vermiştir¹. Bu yazılardan dünyanın silah endüstrisini ve dönemin siyasal olaylarını yakından takip ettiği anlaşılmaktadır.

1 Mehmet Ali Karaman, "George Nelkene Weldberg (Mehmet Zeki Bey)'in Müdafaa-i Milliye Gazetesi ve Balkanlar", *Yeni Türkiye*, Sayı 70, 2015, s.6239-6241.

Mehmed Zeki Bey, savaş sırasında Jön Türk-Almanya taraftarı yayın faaliyeti yürütmüş, sahibi olduğu gazeteleri, Almanya'nın Cihad politikasının bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Hakkında yürütülen bir soruşturma sonrasında sınır dışı edilerek, savaşın sonlarında gittiği Berlin'de sosyal demokrat bir siyasi duruş sergilemiştir. Orada İttihat ve Terakki mensubu bazı subayları suçlayan, “*Raubmörder als Gäste der Deutschen Republik*” başlığı ile gün yüzüne çıkmamış bir kitap yazmıştır². Bu kitabın yazılışında, Berlin'de kendisini aralarına almayarak dışlayan İttihat ve Terakki subaylarına olan kızgınlığının rol oynadığı düşünülmektedir³.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'ye dönmüş 1924'te, aynı zamanda yazı işleri müdürlüğünü yürüttüğü *La Petit Journal Illustré (Musavver Küçük Gazete)*, *La Défense Nationale (Müdâfaa-i Milliye)* ve *Menba* gazetelerini çıkararak Türk basın hayatındaki varlığını sürdürmüştür. Bu sefer yeni Türkiye'de, kurucu kadronun safında cumhuriyet devrimlerini savunan bir yayın politikası takip etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında yaptığı gibi, gazeteci kimliğini Almanya'daki sanayi kuruluşlarıyla ticari ilişkilerini geliştirmekte kullanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkardığı diğer bir husus olan, erken cumhuriyet dönemi medya, ticaret ve siyaset ilişkisi, Mehmed Zeki Bey'e özgü bir durum değildir. Erken cumhuriyet döneminde batılı sanayi firmalarıyla sıkı ilişkilere sahip milletvekili veya bürokratların aynı zamanda gazeteci olmaları az rastlanan bir durum değildir. Söz konusu türden bürokrat veya mebus gazetecilerin, iktidara yakınlıklarını, yabancı sanayi firmalarıyla iş ilişkilerinde bir avantaja dönüştürdükleri vakadır.

I. Dünya Savaşı Sırasında Mehmed Zeki Bey

I. Dünya Savaşı yıllarında Alman gazetelerinden *Kölnische Zeitung*'un İstanbul muhabiri Harry Stuermer, Mehmed Zeki ile ilgili izlenimlerini ve düşüncelerini 1917'de yayınlanan “*Zwei Kriegsjahre in Konstantinopel. Skizzen deutsch-*

2 Savaş sonrası gittiği Berlin'de, “*Alman Cumhuriyetinin Hırsız-Katil Misafirleri. İttihat ve Terakki Komitesi Adıyla Bilinen Günahkâr Türk Toplumunun Sansasyonel İfşası*” adıyla yayınlanan kitabın başlığı içeriğini de ele vermektedir: Mehmed Zeki Bey, *Raubmörder als Gäste der deutschen Republik. Sensationelle Enthüllungen über die türkische Verbrechergesellschaft, bekannt unter dem Namen Komitee für Einheit und Fortschritt, Die Verteidigung Verlag, Berlin, 1920.*

3 Hans Rabe, “Eine dunkle Gestalt”, **Dannou Kruier**, 20 Februar 1925.

jungtürkischer Moral und Politik (1915-1916)” başlıklı kitabında paylaşmıştır. Bu kitapta, Almanya’nın Cihad politikasını eleştirirken, İstanbul’da “*özel görev*” kapabilmek için Alman konsolosluğunun kapısını aşındıran fırsatçılardan bahsetmiş, Mehmed Zeki Bey’i bu bağlamda en ön sırada anmış ve kısıtlı da olsa onunla ilgili bilgiler paylaşmıştır. İstanbul’daki Alman Büyükelçiliği’nden bazı kişilere dayanarak aktardığı bilgilere göre, Kaptan Waldberg J. Nelken adıyla da bilinen Mehmed Zeki Bey, Romanya asıllı Yahudi bir tüccardır. Nelken, Romanya’da işlediği bazı suçlardan ötürü hapse düşmüş ve sonunda oradan kaçarak ticari faaliyetlerde bulunmak üzere İstanbul’a yerleşmiş ve burada Yunan bir bayanla evlenmiştir. Mehmed Zeki Bey’i, ilginç bir kişilik olarak öne çıkaran husus ise sıra dışı hikâyesidir. Öncelikle Romanya’dan, bir kaçak olarak İstanbul’a gelmiş, sonrasında Arjantin’in başkenti Buenos Aires’e giderek orada bir randevu evi işletmiştir. Daha sonra, Kahire’ye geçmiş ve orada, Alman diplomat Hans von Miquel ile işbirliği yaparak İngiliz diplomat Lord Cromer’in politikalarını sertçe eleştiren yazılar kaleme almıştır. Burada hakkında çıkartılan bir tutuklama kararından dolayı yeniden İstanbul’a kaçmak zorunda kalmıştır. Bu süreç içerisinde beyaz kadın ticareti, dolandırıcılık ve şantaj gibi yasa dışı işlere adı karışmış, hakkında birden çok mahkûmiyet kararı verilmiştir⁴.

Karmaşık ilişkilere sahip olduğu anlaşılan Mehmed Zeki Bey, I. Dünya Savaşı’nın başlamasından sonra, *Cihad* ilanını fırsat bilerek, Alman büyükelçiliğinin kapısına gazeteci kimliği ile dayanmış ve büyükelçiye⁵, sahibi olduğu gazeteleri, Alman hükümetinin Cihad politikasında bir propaganda aracı olarak kullanmak için ikna etmiştir. Böylece, Alman Dışişleri Bakanlığı’ndan sağlam bir gelir karşılığında, “*sondermission*” (özel görev) kapmaya muvaffak olmuştur. Büyükelçilik tercümanı Dr. Weber, ona Alman Dışişleri’nce görev verilmesinin gerekçesini, “*karşı tarafa kaptırmamak için*” şeklinde açıklamıştır: “*Biliyorduk ki, Zeki tehlikeli bir kişi olarak tanınıyordu ve savaşın patlak verdiği sırada İtilaf*

4 Harry Stuermer, *Zwei Kriegsjahre in Konstantinopel. Skizzen deutsch-jungtürkischer Moral und Politik, 1915-1916*, Payot Verlag & Lausanne, 1917, s.120-125.

5 Burada bahsi geçen diplomatın kim olduğu belirtilmemiştir. Ancak tahmine dayalı bir isim zikredilebilir. Zira I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’nde Alman Büyükelçiliği görevini yürüten dört farklı kişi bulunmaktadır. (Freiherr Hans von Wangenheim 1912-1915, Paul Wolff Graf Metternich 1915-1916, Richard von Kühlmann 1916-1917, Johann Heinrich Graf von Bernstorff 1917-1918). Tobias C. Bringmann, *Handbuch der Diplomatie 1815 - 1963: Auswärtige Missionschefs in Deutschland und deutsche Missionschefs im Ausland von Metternich bis Adenauer*, München, Saur, 2001.

Devletleri'ne yönelik güçlü bir eğilimi vardı. Ancak onu karşı akıntıya sürüklemek için sübvansane etmeyi tercih ettik⁶."

Alman Dışişleri'nin hizmetine girmesi sayesinde, 1916'da birçok Alman şirketi ile yeni ilişkiler geliştirmiş, sözleşmeler imzalamış ve böylece (özellikle Krupp firmasından) ciddi bir reklam geliri elde etmiştir⁷. Bu süreçte büyük kazanç elde ettikten sonra iflas ettiğini beyan etmiştir. Ancak, hileli olduğu düşünülen iflası, onunla iş yapanları mağdur etmiştir. Yarattığı bu mağduriyet, özellikle Türkiye'deki Alman kolonisindeki imajına olumsuz etki edecek ve ileride atacağı ticari adımların önüne engel koyacaktır⁸. Zira Mehmed Zeki'nin, Amerika, Rusya, Fransa, Mısır gibi birçok ülkedeki girift ilişkileri, casusluk faaliyetleri, ticaret hayatında birçok insanın mağduriyetine sebebiyet verdiği, Müslümanlığa geçişinin dahi göz boyamak amacı taşıdığı, gazeteciliği bir şantaj aracı olarak kullandığı, cesur ve zeki bir dolandırıcı olduğu Osmanlı istihbaratınca da malumdur:

Karargah-ı Umumi İstihbarat Şu'besi Müdiriyyet-i Valasına, İstanbul
24 Haziran 332 tarihli ve 27094 numrolu tezkire-i valalarında mevzu'ı bahis olan ve el-yevm tatil edilmiş bulunan Müdafâ'a ve Defans gazeteleri muharriri Zeki Bey hakkında mukaddema ve ahiren icra kılınan tahkikatına nazaran kendisi Amerikan misyonlarından iken takriben on beş sene mukaddem tard eylediği ve i'lan-ı harbden birkaç sene mukaddem der-sa'adete gelub hilaf-ı hakikat olarak kendisine istihkam yüzbaşısı süsü vererek "Heyet-i Süfera" namıyla bir kitap neşri suretiyle beyanda iki bin lira kadar dolandırdığı ve Mısırdaki genç Türkleri ele vereceği beyanıyla Hakan-ı Sâbıktan iki bin lira alub Mısıra kadar ve oradan da tard edilmesi üzerine Paris'e azimet etmiş ise de meşhur olan dolandırıcılığından dolayı Paris zabıtasınca oradan dahi tard edildiği ve üç sene mukaddem hareketle mü'esat-ı ticariyenin acentalığını alarak der-sa'adete vürud bazı İngiliz ve Fransız mü'essesatını iki bin lira kadar dolandırmak suretiyle i'lân-ı iflası ve bu esnada merhum 'İzzettin Efendi hazretlerinden dahi dolandırdığı ve bu sırada hükümet-i Osmaniye nazarında hoş görünmek maksadıyla bi'l-ihida tabi'iyet-i Osmaniye duhulet ve Beşiktaş'ta mukim sabık mabeyn-i hümayun hademe

6 Stuermer, a.g.e., 124-125.

7 Stuermer, a.g.e., 125.

8 Stuermer, a.g.e., 121-122.

mir alaylığından mütekaid Mail Beğın mutasaddır zevcden mutallaka ortanca kerimesiyle izdivaç eylediği ve ahiren Rusya ataşe militerlerinden aldığı para ile Müdafı'a-i Milliye namıyla bir gazete çıkararak bu vesile ile birçok zabitan-ı 'askeriye ile te'sis münasebet ettiği gibi Erkan-ı Harbiye-i umumiye Şu'be Müdürü Küçük Zeki Paşadan istihsal eylediği ma'lumatı salifü'z-zıkr ataşe militerlere bildirdiği ve *Novramia* (?) Gazetesi ser-muharriri sabık Lefrad, Cezal konsolosu ve Rusya Harbiye Nazırı Sazanof'un kain biraderi Maçkov ile Rusya nam ve hesabına casusluk ettiği ve bir aralık devlet-i 'aliyeye teyyare mübaya'a eyleyeceğinden dolayı bazı tüccardan i'ane topladığı ve ahiren Almanya'ya giderek şehzadeğân hazretlerinden birisinin mürebbiliğine ta'yin edildiği ve bir Türk müşir beyin damadı olub ordu-yı Osmaniyenin muharr-i zabitanından bulunduğu ve Meclis-i Mebusan azası olmak istediğini beyan ettiği ve dolandırıcı olduğu hakkında üzere ve niyet nam mü'esseseyi ticariye tarafından bir beyanat neşredilmesi üzerine iktiza davetine kıyam etmiş ise de müessese-i mezkurenin merkur mebus olacağı istihbaratı üzerine Devlet-i Aliye-i Osmani ve Almanya beyninde mü'essis-i maharatına su-i te'siri ika eder ze'amiyla uzlaşma tarikine tevessül eylediği ve cereyan tahkikatına nazaren merkur Zekinin hakikaten zeki bir dolandırıcı olduğu ve teşebbüs-ı mehiranesinin pek mutecasirane bulunduğu anlaşılmiş ve kendisinin her halde hudud-u haricine ihracı dahiliye nezaret-i celilesine daha evvelce 'arz edilmiş efendim.

Polis Müdürü Umumisi

Ahmet

29 Haziran sene 332⁹

İngiliz gazetesi *Times*'da 1916'da yayınlanan bir yazıya göre Mehmed Zeki Bey, Fehmi Paşa'nın görevlendirmesi ile Osmanlı Devleti namına da casusluk yapmış, Balkan Savaşları sırasında İttihat ve Terakki'ye yakın bir kişi olarak Ermenilere karşı mücadele etmiştir:

Türk meyanında bulunduğu müddet zarfında polis müdürü bulunan Fehmi Paşa'nın casusluk vazifesini inha etmiş ve müddet-i müdire ve vazife-i mezkureye inha eylemiştir...

9 BOA, HR, SYS, 2267/85, 12 Temmuz 1916.

Muma-ileyh der-‘akab (Mehmed Zeki) namıyla yâd edilmek üzere ihtida etmiş ve Rum olan familyasını terk etmiştir. Muma-ileyh der-‘akab İttihad-ı terakkinin bir hafiyesi olmuş ve Anadolu eşrafından birinin kızıyla ‘akd-ı izdivaç etmiştir. Mumaileyh Fransız ve Türkçe olmak üzere (Millî Müdafaa) namıyla bir gazetenin neşrine teşebbüs etmiştir. Ve bu suretle kısmen Alman taraftarlığını tercih etmiştir. Mumaileyh Balkan Muharebesi esnasında İttihad ve Terakki’nin en muntazır bir ‘anasırı olmuş ve garbliler ile Ermenilere şiddetli hücumlarda bulunmuştur. Merhumun nüfuzu bunu ta’kib seneler zarfında ‘ale’t-tedric kesb-i kuvvet etmeğe başlamıştır. Muma-ileyh..... hareketi, İttihad ve Terakkinin kendisine refik ve muzahir bulmak hususunda ne derece tetkikatında bulunduğu vasi’ bir surette tasvir eder¹⁰.

Bütün bu olumsuzluklarıyla, çevresinde “*karanlık bir geçmişe sahip*” kişi olarak ünlenen Mehmed Zeki Bey hakkında Alman Dışişleri ile Alman Savaş Bakanlığı’nda birçok olumsuz rapor kaleme alınmış olmasına, hatta; “*Bütün Pera’da söylendiği gibi, böylesi bir kişiye sadece eldivenle hatta bir ateş maşasıyla dokunulmalı*”¹¹ gibi bir not düşülmesine rağmen, kendisine *özel görev* verilmesi şaşırtıcı bir durumdur. Mehmed Zeki’nin güvenilir bir kişi olduğu Alman Dışişleri’ne ait bir sır değildir. İngiliz istihbaratınca 1917’de hakkında hazırlanan kısa bir bilgi notunda, Mehmed Zeki Bey’den, Mısır’da kaleme aldığı yazılardan dolayı, “*Küstah bir şantajcı*” olarak bahsedilmektedir:

Millî Savunma’nın editörü. Gerçek adı Kaptan George Nelkene Weldberg. Mısır’da küstah bir şantajcı olarak iyi bilinir. Karma mahkeme tarafından iki yıl ağır hapse mahkûm edildi. Ancak İstanbul’a kaçtı ve İslamcı olduğunu iddia etti. Öncelikle Galiçya Yahudisi ve bir ara Amerikan vatandaşı olan ve Krupp (Alman Savaş Sanayi Şirketi) tarafından iyi ücret ödenen biri. Bir keresinde yabancı bir büyükelçilikte, Abdülhamid’in en büyük hatasının Ermenileri tamamen ortadan kaldırmaması olduğunu söyledi. Şimdi Bulgaristan’da “Türk-Bulgar Ticaret Komitesi” adı verilen bir örgütün başında¹².

10 BOA, HR, SYS, 2267/85, 13 Ağustos 1916 tarihli *Times* gazetesinden.

11 Stuermer, *a.g.e.*, 124.

12 Bülent Özdemir, *İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s.91.

Stuermer kitabında, resmi Türk makamlarının da Zeki Bey'den hiç hoşlanmadığını belirtmektedir. Osmanlı Matbuatı Genel Müdürü'nün, bir defasında kendisine, “*bu kirli adamın bürosunu kapatmak için, sadece Gazetesinde yapacağı ilk gafını bekliyoruz*”¹³ dediğini aktarmaktadır. Nitekim gazetesinde, mevcut kanunlar gereği, sansür bürosuna onaylatmadan yayınladığı önemsiz askerî bir haber sakıncalı bulunarak gazetesi kapatılmış ve sonrasında sınır dışı edilmiştir¹⁴. Böylece İstanbul'dan küskün bir şekilde Berlin'e giderek *Milli Müdafaa* gazetesini orada da yayınlamış, ancak bu sefer İttihat ve Terakki aleyhine yayın faaliyeti yürütmüştür. Bu durumdan haberdar olan Enver Paşa, Mehmed Zeki Bey'in Almanya'da Osmanlı Devleti aleyhine yayın faaliyeti yürütmesinden dolayı, Alman Dışişleri'nin haberdar edilmesi ve gazetesinin yayınının durdurulması için girişimlere başlanması ile ilgili Osmanlı Hariciyesi'ne bir talimat göndermiştir:

Hariciye Nezaret-i Celilesine

Devletlü efendim hazretleri

Evvelce İstanbul'da Müdafaa-ı Milliye namında Türkçe ve Almanca gazete sahibi serseri Zeki, Almanya sefaretine çatarak sansüre götürmeden neşrettiği bir telgraftan dolayı gazetesi birkaç gün için kapatılmış ve meskûn olan mahiyeti hakkında polisten vaki' olan istifsara sorgu merbut rapor alınmış bunun üzerine merkur memleket haricine çıkarılmıştı. Elyevm Berlin'de hiçbir hak ve salahiyeti olmadığı halde merbut fotoğraf kopyalarında görüleceği vecihle Osmanlı Müdafaa-yı Milliye namında yeniden bir gazete çıkarıp dolandırıcılığa ve memleketimizin haysiyetiyle oynamaya başlamış olduğu cihetle merkurun ma'sabakından bahs eyleyerek bu namda bir gazete çıkarmasına Alman Hükümetince müsaade edildiğine teessüfle beraber gazetesinin kapanması hususunda siyasiyede bulunarak neticesinin itası rica olunur.

Olbabda emr u ferman hazret-i men lehül emrindir.

Başkumandan Vekili Enver

4 şubat 1918¹⁵

13 Stuermer, **a.g.e.**, s.126.

14 Stuermer, **a.g.e.**, s.126.

15 **BOA**, HR, SYS, 2267/85, 4.2.1918.

Savaş yenilgisi sonrasında Berlin'e kaçan kimi üst düzey Jön Türk subaylarına yakınlaşmaya çalışmış ise de bunda başarılı olamamış ve dışlanmıştır. Orada kızgınlıkla, gelecekte planladığı işlerinin önüne bir engel olacağını ön göremeden, "*Alman Cumhuriyeti'nin hırsız-katil misafirleri*" başlıklı kitabı kaleme alacaktır¹⁶.

Cumhuriyet Yıllarında Mehmed Zeki: TUCO

Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle sonuçlanan savaş yenilgisinden ve çalkantılı Millî Mücadele sürecinden sonra, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde suların durulmasıyla beraber Mehmed Zeki Bey bir kez daha sahneye çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanını takip eden yılda, yeni bir başlangıç yapmak üzere Türkiye'ye dönmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında oluşan olumsuz imajının unutulduğunu düşünerek, Türk bürokrasisinden etkin isimlerin de desteğini sağlamak suretiyle yeni bir iş planı hazırlamıştır. Bu bağlamda, Alman firmalarına Türkiye'de yatırım imkânları ile ilgili danışmanlık yapmak ve aracılık etmek üzere *TUCO* adında bir şirket kurmuştur. Şirketin ortakları arasında, Türk bürokrasisinden Galip Kemal Bey ile Mehmed Sabit Bey de bulunmaktadır. *TUCO*'nun Almanya'daki temsilcisi ise Bad Salzuflen (Lippe), Wenkenstrasse 45 adresinde ikamet eden mühendis Richard Faber'dir¹⁷. *Auskunftei W. Schimmelpfennig* danışmanlık şirketince, *TUCO*'nun Almanya ayağı olan Faber hakkında kısa bir rapor hazırlanmış ve Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Buna göre Faber, 1888'de Ragensburg'da doğmuş ve 1922'de Almanya'nın Herford kentinden, Salzuflen'e eşiyile gelerek orada yerleşmiştir. Çalışkan ve girişimci biri olarak tanımlanan Faber, Salzuflen'de bazı firmaların tarım makineleri ve elektrikli aletler temsilciliklerini yürütmüştür. Yıllarca yurtdışında yaşayan Faber, Türkiye'de de bulunmuş, burada üst düzey bürokratlarla tanışmış ve bu sayede iş ilişkileri geliştirmiştir¹⁸.

Mehmed Zeki, *TUCO* şirketiyle ilgili iki faaliyet kolu belirlemiştir. Birinci kolun, firma yetkilileri ile görüşmeler yapması, fabrika kurmak isteyenlere

16 Bakınız: 2. Dipnot.

17 Mehmed Zeki, "Turquie –Consortium. TUCO", *AAPA*, Kent, R 78555, Konstantinopol, 16 Dezember 1924.

18 Auskunftei W. Schimmelpfennig, "Richard Faber.....Ingenieur-, an das Auswaertige Amt, zu Hd. d. Herrn Gesandten Erythropel", *AAPA*, Kent, R 78555, Berlin, 12 Januar 1925.

Türkiye’de ön ayak olması ve hükûmet ile ilişkileri düzenlemesi planlanmıştır. Şirketin ikinci kolu ise basın-yayın faaliyetlerinden sorumlu olacaktır. Mehmed Zeki Bey’in sahibi olduğu *La Petit Journal Illustré* ile *La Défense Nationale* gazeteleri ikinci kola bağlı olarak çalışacak ve firmaların reklamları bu gazetelerin sayfalarında yer alacaktır. *TUCO* şirketinin faaliyet alanlarının Anadolu’nun birçok bölgesine genişletilmesi ve Ankara, İzmir, Konya, Antalya, Samsun, Trabzon, Sivas, Malatya, Adana, İzmit ve Eskişehir’de bayilikler açılması planlanmıştır¹⁹.

Mehmed Zeki Bey, *La Petit Journal Illustré* de kaleme aldığı yazılarda sık sık kendi firmasının reklamını yapmış yabancı yatırımcıların dikkatini Türkiye’deki yatırım fırsatlarına çekmeye çalışmıştır. Mehmed Zeki Bey’e göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında, sanayisi yok denecek kadar az olan Türkiye, sanayi ürünleri ithal etmek durumundadır. Dolayısıyla genç Türkiye Cumhuriyeti, yabancı yatırımcılar için cazip bir pazar konumundadır. Mehmed Zeki Bey yazılarında, Alman, Fransız ve Amerikalı sanayici ve yatırımcıları Türkiye’deki iş imkânları üzerine bilgilendirmekte, işlerin nasıl döndüğünü anlatmaktadır. Buna göre Türkiye ile iş yapan sanayi çevrelerinin büyük çoğunluğu, işlerini temsilcilikler aracılığı ile yürütmektedir. Temsilciler, ülkenin ihtiyaçlarını ve yatırım imkânlarını tespit ederek, pazarın nabzını tutmakta, sağlam ve güvenilir bilgilerle partnerlerini yönlendirmektedirler. Mehmed Zeki, yazılarında, firmalar açısından dürüst, güvenilir ve çalışkan bir temsilci bulmanın önemini vurgulamaktadır. Ona göre, Türkiye’de iş yapmak isteyen firmaların temsilcileri, iktidar çevresi ile yakın ve sıcak ilişkiler kurabilmeli, artık her şeyin Türk olduğu yeni Türkiye’de, temsilciler de Türk olmalıdır. Mehmed Zeki Bey, yazılarında Alman firmaların, Türkiye’deki temsilciliklerini sadece Türklere vermeleri gerektiğini savunmuştur. Ona göre Türkiye’de Alman firmalarını hakkıyla temsil edecek yeterince Türk iş adamı vardır ve Alman firmaları bu insanları değerlendirmelidir²⁰. Her ne kadar isim vermese de, yazılarından, kendini, Almanlardan oluşan Tötonya kulübü üyelerine alternatif olacak en uygun temsilci olarak işaret ettiği anlaşılmaktadır.

19 Mehmed Zeki, “Turquie – Consortium. TUCO”, *AAPA*, Kent, R 78555, Konstantinopol, 16
 1924.

20 Mehmet Zeki, *Le Petit Journal Illustré*, 15/31 Janvier 1925, s. 5.

Almanya Gezisi

Mehmed Zeki Bey, şirketini kurduktan sonra Türkiye'deki cazip pazar ve yatırım imkânları hakkında Alman sanayicileri bilgilendirmek, onları kendisi kanalıyla Türkiye'de iş yapmaya ikna etmek ve *TUCO*'nun tanıtımını yapmak üzere 1924 yılında Almanya'ya 5 aylık bir iş gezisi düzenlemiştir. Hızla sanayileşmek isteyen genç Cumhuriyetin mevcut ekonomik ve siyasi durumunu iyi analiz eden Mehmed Zeki Bey, gelişmiş bir sanayi ülkesi olmasına rağmen, savaş sonrasında sosyal, siyasi ve ekonomik sıkıntılarla boğuşan Almanya'daki sanayi çevrelerinin, böylesi bakir bir pazara kayıtsız kalmayacaklarını öngörmüştür. Ayrıca daha önceden beraber çalıştığı güçlü Alman sanayi firması *Krupp*'un referansına sahip, Türkiye'de nüfuz sahibi, deneyimli bir gazeteci aracılığıyla Türkiye pazarına girmek isteyeceklerinden emindir. Zira kendisini Almanya gezisi boyunca, *Menba*, *Défence Nationale* ve *Petit Journal Illustré* gazetelerinin yazı işleri müdürü olarak tanıtmış, iş adamlığının yanı sıra gazeteci kimliğini devamlı ön planda tutmuştur.

Mehmet Zeki Bey'in Almanya'da Ziyaret Ettiği Bazı Firmalar ve Mektuplaşmalar

Böylece Mehmed Zeki Bey, Almanya seyahatinde birçok sanayi kuruluşunu gazeteci kimliği ile ziyaret etmiş ve şirket yetkililerine Türkiye'de iş yapmaları için ön ayak olmayı teklif etmiştir. Ayrıca birçok firmaya, *TUCO* şirketinin faaliyet alanlarını açıklayan sirküler mektup göndererek onları Berlin'de yapılacak tanıtım toplantısına davet etmiştir:

Bilindiği üzere hâlihazırda Türkiye'de her şeye ihtiyaç duyuluyor ve durum müsait. Bu ziyaretimin asıl amacı Alman fabrikatörleri Türk tüccarlarıyla bir araya getirmektir. Kısa bir süre için burada bulunduğumdan ve Salı günü Berlin'e seyahat edeceğimden dolayı, şayet sizi ziyaret etmemi arzu ederseniz, aşağıdaki adrese telgraf gönderme inceliğinde bulunmanızı rica ederim. Ziyaret amacım Türkiye ile iş yapmaya ilgi duyan firmalara yöneliktir.

Mehmet Zeki Bey, Berlin
Saygılarımla²¹

21 Mehmed Zeki, "Circularbrief", *AAPA*, Kent, R 78555, Berlin den Hotel Sept.

Mehmed Zeki Bey tarafından ziyaret edilmiş veya davet mektubu almış bazı firmaların yöneticileri, onunla ilgili güvenilir bir kaynaktan bilgi alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu amaçla Alman Dışişleri'ne Mehmed Zeki Bey'in sağlam ve güvenilir bir kişi olup olmadığını, onunla iş yapılıp yapılamayacağını sormuşlardır.

Dr. Bernhardi Sohn (Spezialmaschinenfabrik für moderne Baustoffe u. Brikettierungs Anlagen)

Mehmet Zeki Bey, 1924 Haziran sonlarında Leipzig'de, Dr. Bernhardi Sohn firmasını ziyaret etmiştir. Bu firma, yeni kurulacak tesisler için modern inşaat malzemeleri ve briket üreten bir makine fabrikasıdır. Firma yetkilisinin Alman Dışişleri'ne yazdığı mektupta, kendini *Menba*, *Défence Nationale* ve *Petit Journal Illustré* gazetelerinin yazı işleri müdürü olarak tanıtan Mehmet Zeki'nin planlarından bahsedilmektedir. Buna göre Zeki Bey İstanbul'da büyük bir firma kurmayı planlamakta, bu amacı için *Bernhardi* firmasından makine parçaları talep etmektedir. Zeki Bey ile görüşen firma yetkilisi dışişlerinden söz konusu şahısla ilgili bilgi talep etmiştir²².

HAWA. Hannoversche Waggonfabrik AG

Mehmet Zeki Bey, Hannover'de bulunan *Hawa* vagon fabrikasının yetkilileriyle görüşmüş ve onları 20 Ağustos'ta saat 11.00'de Berlin'deki Eden otelinin salonunda gerçekleşecek olan *Tuco*'nun toplantısına davet etmiştir. Görüşmede kendini *Petit Journal Illustré* gazetesinin yazı işleri müdürü olarak tanıtmıştır. Bunun üzerine firma yetkilisi, Alman dışişlerinden söz konusu şahıs ile ilgili acil bilgi talep etmiştir²³.

GOTTFRIED KEIL A.-G. Maschinenfabrik und Mühlenbau –Anstalt Magdeburg

Mehmed Zeki, Magdeburg'da bulunan *Gottfried Keil* firmasını ziyaret etmiştir. Firma yetkilisine projelerinden bahsetmiş, Türkiye ile iş yapmak isteyen

22 Dr. Bernhardi Sohn, "an das Auswärtige Amt", **AAPA**, Kent, R 78555, Leipzig, 30 Juli 1924.

23 HAWA, Hannoversche Wagonsfabrik, "an das Auswärtige Amt, Handelsabteilung-Türkei", **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, 19 August 1924.

Firmalar ile Berlin Eden Otel’de bir toplantı yapacağını ve bu toplantıda gerekli kaynaklar için bir fon oluşturacağını belirtmiştir. Gerekli harcamalar için başlangıçta 500 ila 2.500 Mark arasında paraya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bunun için Berlin’de düzenleyeceği toplantıda davetlilerden katılım parası adı altında maddi destek istemektedir. *Gottfried Keil* makine fabrikası yetkilisi Alman Dışişleri’ne yazdığı 17 Eylül 1924 tarihli mektupta Mehmed Zeki’nin ziyaretinden bahsetmekte ve gazeteci kimliğini kullanan bu şahsın Türkiye’de etkili bir çevresi olup olmadığını sormaktadır²⁴.

Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik G.m.b.H.

Mehmed Zeki Bey *Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik G.m.b.H.* firması ile de iletişime geçmiştir. Söz konusu firma ise, cevaben yazdığı mektupta Mehmet Zeki Bey ile çalışmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bu çerçevede, firmanın ürünlerinin satış hakkı ve aynı zamanda Türkiye’de firma ilişkilerinin sorumluluğu *TUCO*’ya verilmiştir: “*Makinelerimizin Türkiye’deki satış ve her alandaki ilişkilerimizi yürütme hakkına size veya kurulu organizasyona aittir*”²⁵. Anlaşma, her satış için özel olarak belirlenecek bir provizyona dayanmaktadır. Ayrıca, Mehmed Zeki Bey’in *Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik* firmasına Türkiye’de fabrika açma teklifi de firma yetkililerince sıcak karşılanmıştır. Bütün bu işlemlerin ön hazırlığı için Mehmed Zeki Bey’e 1.000 Mark tutarında bir para ödenmiştir²⁶.

Alman Dışişleri’nin Firmalara Cevabı

Teklifi cazip bulan bazı Alman firmalarının yetkilileri Mehmet Zeki Bey hakkında bilgi sahibi olma gereği duyarak Alman Dışişleri ile iletişime geçmişlerdir. Bunun üzerine ilk olarak Berlin’den Freiherrn von Richthofen, Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny ile temasa geçmiş ve söz konusu gazeteci hakkında firmalara iletmek üzere rapor istemiştir. Bunun üzerine büyükelçi Nadolny, Mehmet Zeki Bey hakkında hızlıca araştırma yapmıştır. Bu amaçla,

24 GOTTFRIED KEIL A.-G. Maschinenfabrik und Mühlenbau, “Ministerium des Äußeren”, **AAPA**, Kent, R 78555, Magdeburg, 17 September 1924.

25 Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik G.m.b.H, “Herrn Mehmed Zeki Bey, z.Zt. Berlin Eden Hotel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Reinickendorf, den 9 September 1924.

26 Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik G.m.b.H, “Herrn Mehmed Zeki Bey, z.Zt. Berlin Eden Hotel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Reinickendorf, den 9 September 1924.

Mehmed Zeki Bey'i İstanbul'daki Alman kolonisi *Tötönya Kulübü* üyelerinden sormuş ve elde ettiği bilgileri bir rapor halinde Berlin'e göndermiştir²⁷. Freiherrn von Richthofen ise bu bilgileri ivedilikle; Hamburg, Bremen, Nürnberg, Leipzig, Stuttgart, München, Hannover, Mannheim, Altona, Königsberg, Breslau, Oppeln ve Braunschweig gibi Almanya'nın diğer kentlerinde bulunan ticaret odalarına aktarmıştır²⁸.

Mehmed Zeki Bey Hakkında Hazırlanan Rapor

Söz konusu rapor büyük oranda, Mehmed Zeki'nin I. Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetlerini referans alarak hazırlanmıştır. Buna göre, Kaptan Waldberg J. Nelken rumuzlu Mehmed Zeki, 1920'li yılların başlarında İtilaf güçlerinin işgali altındaki İstanbul'da, *Petit Journal Illustré* adında; Fransızca, İngilizce, Almanca ve Türkçe dillerinde haftalık yayınlanan, önemsiz ve hatta neredeyse hiç okuyucusu bulunmayan bir gazetenin kurucusudur. Mehmed Zeki'den; Türkiye ve Avrupa'da (özellikle Alman çevrelerde) hiç sevilmeyen, güvenilmez bir şahsiyet olarak bahsedilmekte ve tehlikeli bir dil cambazı ve hatta dolandırıcı olduğundan dolayı kendisinden uzak durulmasının en isabetli davranış olacağı tavsiye edilmektedir²⁹. Ayrıca 1918-1919'da işlediği bir suçtan ötürü tutuklandığı ve sınır dışı edildiği, gazeteci kimliğini, ticari amaçları için bir basamak olarak kullandığının altı çizilmiştir³⁰.

Mehmet Zeki Bey'in Protestosu

Mehmet Zeki, kendisi hakkında kaleme alınan rapordan haberdar olmuş ve büyük üzüntü yaşamıştır. İlk iş olarak, uzun yıllardan beri tanıdığı ve arkadaşım dediği Alman Dışişleri Bakanı Dr. Gustav Stresemann'a, durumu açıklayan sitem dolu uzun bir mektup yazmıştır. Mektupta eski dostundan destek talep etmiştir: "*Ekselansları, beni uzun yıllardan beri tanıyorunuz ve Siz de biliyorsunuz ki, Al-*

27 Rudolf Nadolny, "Mehmed Zeki Bey", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopol, 25 Juli 1924.

28 Freiherrn von Richthofen, "Sämtliche Zweigstellen (auch Reichsnachrichtenstellen) für Aussehenhandel des A.A.", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 15 August 1924.

29 Rudolf Nadolny, "Mehmed Zeki Bey", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopol, 25 Juli 1924.

30 Freiherrn von Richthofen, "Sämtliche Zweigstellen (auch Reichsnachrichtenstellen) für Aussehenhandel des A.A.", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 15 August 1924.

*man Dışışleri'nden bazı kişiler beni böyle bir yöntem ile ilk kez arkamdan bıçaklamıyorlar*³¹.”

Mektubundan anlaşıldığı kadarıyla, Mehmet Zeki Bey'in, bakan Gustav ile tanışıklığı I. Dünya Savaşı yıllarına uzanmaktadır. 1916'da Stresemann, yukarıda bahsi geçen olaylardan ötürü Mehmet Zeki Bey'i İstanbul'daki bürosunda ziyaret etmiş ve mağdur edilmesine kızmıştır. Dışışleri Bakanı Gustav'dan, kendisini hedef alan karalama kampanyasının ayrıntılı araştırılmasını ve sorumluların cezalandırılmasını istemektedir. Ona göre kendisi hakkında hazırlanan bu raporlar, İstanbul'daki Tötonya çevresinden birtakım gazetecilerle ilişkilidir. Söz konusu gazeteciler I. Dünya Savaşı yıllarında Alman propagandası amacıyla çıkarılan *Osmanischen Lloyd* gazetesini devam ettirmek isteyenlerdir. Ve hâlihazırda Tötonya kulübünün basın komisyonunda görevlidirler. Bu olumsuz raporların sebebi Zeki Bey'in gazetesinin Almanca yayınlanması ve Alman firmalardan birçok reklam almasıdır. Bu durum, Zeki Bey'i onlar için tehlikeli bir rakip konumuna getirmektedir. Buradan hareketle Mehmed Zeki Bey, rekabet ortamından rahatsız olan Tötonya basın komisyonu üyelerinin, kendisini kıskançlık içinde baltalamaya çalıştığını düşünmektedir. Çünkü Alman firmalardan elde edilen reklam gelirlerini paylaşacakları bir rakip istememektedirler. Zeki Bey, bu karalama kampanyasından, Almanya'nın bilindik gazetelerinden *Deutsche Allgemeinen Zeitung* yazarı ve İstanbul'da *Lokal-Anzeiger* gazetesinin editörü Hans Rabe'yi baş sorumlu olarak işaret etmiştir. Zira Rabe, Zeki Bey'i moral açıdan çökertmek ve Alman firmaları nezdindeki itibarını sıfırlamak için, Alman konsoloslukunda görevli bir yetkiliden yardım almıştır. Zeki Bey, Alman Dışışleri Bakanı Gustav'dan kendisini temize çıkarması ve Alman firmaları nezdinde itibarını iade etmesi için yardım talep etmiştir. Şayet bakan desteğini esirgemez ise, gelecekte Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesine katkı yapmaya devam edeceğini belirtmiştir. Mehmet Zeki Bey mektubunda, *Alman çıkarları için büyük bir sorumluluk üstlenen* eski dostunu, bu çıkarların tersine çalışan kişilere karşı önlem almaya davet etmiştir³².

31 Mehmed Zeki, “An seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann- Minister des Äußerer”, *AAPA*, Kent, R 78555, Constantinople, 7 November 1924.

32 Mehmed Zeki, “An seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann - Minister des Äußerer”, *AAPA*, Kent, R 78555, Constantinople, 7 November 1924. (Jäschke sistemi ile 1916'da Dr. Gustav'ın İstanbul'da Zeki Bey'i ziyaret etmesine vesile olan olumsuz sürecin kastedildiği düşünülmektedir.)

Büyük bir haksızlıkla karşı karşıya kaldığını düşünen Mehmed Zeki Bey, Alman Büyükelçiliği'nde de bir muhatap arayışına girmiştir. Bu bağlamda elçilik müşaviri Holstein ile görüşmüştür. Holstein, Mehmed Zeki'ye, Berlin'e gönderilen olumsuz raporun elçilik aracılığıyla gitmediğini ve büyükelçi Nadolny'nin konuyla bir ilgisi olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Berlin'e telgraf çekerek söz konusu durum hakkında açıklama isteyeceğini bildirmiştir³³.

İstanbul'daki Alman Konsolosluğu'ndan doyurucu bir cevap alamayan Mehmed Zeki Bey, dışişleri bakanına gönderdiği benzer bir mektubu daha sert bir ton ile Alman büyükelçisi Nadolny ile Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı'na da göndermiştir. Mektubunda ilgili makamlarla iletişime geçmeye çalıştığını ancak sorularına hiçbir cevap alamadığını ve Alman Dışişleri'nin suskunluğu devam ederse, konuyu sahibi olduğu gazeteler aracılığıyla kamuoyu ile paylaşacağını, kendisi hakkında olumsuz rapor kaleme alanlar hakkında ise hukuki yollara başvuracağını belirtmiştir. Ayrıca bu konunun kendisi için bir şeref ve namus meselesi olduğunun altını çizmiştir³⁴.

Mehmed Zeki Bey, bütün çabalarına rağmen Alman Dışişleri'nden beklediği cevabı alamamıştır. Bunun üzerine, daha önce belirttiği üzere, konuyu, sahibi olduğu *Le Petit Journal Illustré* gazetesine taşımıştır. Burada dışişleri bakanına gönderdiği mektubun bir kısmına yer vermiş, şayet iki hafta içinde Alman dışişlerinden bir açıklama yapılmaz ise diğer protesto mektuplarını da bir sonraki sayıda yayınlacağını ve 5 aylık Almanya gezisinde yaşadıklarını paylaşacağını duyurmuştur. Gazetenin sonraki sayılarında ise Kaiser dönemi ile Weimer dönemi Alman hükümetleri arasında karşılaştırma yapacağı bir yazı dizisi kaleme alacağını ve *Alman hükümetinin gerçek yüzünü* açığa çıkaracağını belirtmiştir³⁵.

Mehmed Zeki Bey gönderdiği mektuplarına cevap alamayınca, mektupların yerine ulaşmadığını düşünerek Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann'a ikinci bir mektup daha yazmıştır. Bu mektubunda, İstanbul'daki Alman Konsolosluğu'nun ve özellikle Nadolny'nin konuya duyarsızlığından şikâyetçi olmuş, bir kez daha eski arkadaşından yardım talep etmiştir: “*Bugün Sayın Nadolny'e ilişikteki mektubu yazdım. Ancak görünüyor ki, Sayın Nadolny'in hiçbir mektuba cevap verme alış-*

33 Avis, *Le Petit Journal Illustré*, 15/31 Janvier 1925.

34 Mehmed Zeki, “seine Exzellenz Herrn Nadolny Botschafter des deutschen Reichs”, *AAPA*, Kent, R 78555, Constantinople, 28 November 1924.

35 Avis, *Le Petit Journal Illustré*, 15/31 Janvier 1925.

*kanlığı yok. Dışişleri Bakanlığı'nın zirvesinde bulunan siz ekselansları; umuyorum ki bu saçmalık, sahip olduğunuz enerji sayesinde son bulacaktır*³⁶.” Dr. Stresemann'a 18 Şubat'ta yazdığı başka bir mektupta kendisi hakkında olumsuz raporu servis eden dışişleri çalışanı von Prittwitz'i şikâyet etmekte ve gerekeni yapması için ricada bulunmaktadır:

Bu olaylarla ilgili bir konuyu bilginize sunmak isterim. Dışişlerinin Türkiye bölümünde çalışan aptal bir genç, Alman bir beye benim hakkımda aşağıdaki ifade kullanmıştır: 'Zeki Bey, ortalıkta gezen en büyük yalancı ve dolandırıcıdır ve hatta bir genel evin sahibidir. Hiçbir şartta onunla iş yapılmamalıdır. Zira ona her verilen para kaybedilmiştir.' Sanırım bu çocuğun adı von Prittwitz'dir. Ekselansları, size cevapsız kalan birçok mektup gönderdim ve hepsi belgelidir. Dahası, bakanlığınız çalışanlarının, Türk konsolosluğu ile Berlin'deki büyükelçilikte, entrikalarla aleyhime girişimlerde bulundular. Ancak dediğim gibi, Ekselansları, bütün delillere sahibim ve bildiğiniz üzere, namusumu kendi elimle temizlemek için daha çok sabretmeyeceğim³⁷.

Mehmed Zeki Bey, ilerleyen süreçte ısrarla büyükelçi Rudolf Nadolny'e ve dışişlerine cevapsız kalacak birçok mektup daha göndermiştir³⁸. Ancak Nadolny gibi Alman Dışişleri Bakanı Dr. Stresemann da Mehmed Zeki Bey'in mektuplarına cevap vermemiştir. Nitekim Berlin'den Almanya'nın İstanbul Konsolosluğu'na, Mehmed Zeki'nin Dışişleri Bakanı Stresemann'a gönderdiği 18, 21 ve 27 Şubat 1925 tarihli üç mektubunun bakana iletildiği, bakanın ise cevap yazma niyetinde olmadığı belirtilmiştir³⁹.

36 Mehmed Zeki, "An seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann", **AAPA**, Kent, R 78555, 28 Januar 1925,

37 Mehmed Zeki, "Seine Exzellenz Herrn Dr. Gustav Stresemann", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 18 Januar 1925,

38 Mehmed Zeki, "seine Exzellenz Herrn Nadolny. Botschafter der Deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 18 Februar 1925; Mehmed Zeki, "seine Exzellenz Herrn Nadolny. Botschafter der Deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 21 Februar 1925; Mehmed Zeki, "seine Exzellenz Herrn Nadolny. Botschafter der Deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 27 Februar 1925.

39 "An die Deutsche Gesandtschaft in Konstantinopel - Zu III 0 509", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 25 Februar 1925.

Hukuki Süreç

Bütün uyarılarına ve ricalarına rağmen olumlu bir gelişme olmamış, Alman makamlarından kendisi ile görüşecek bir muhatap dahi bulamamıştır. Bu durum karşısında, Zeki Bey son çare olarak konuyu hukuki boyuta taşımış, kendisi hakkında hazırlanan olumsuz rapora imza atan Tötonya kulübü üyelerine hakaret davası açmıştır. Davalılar arasında *Heydebreck* firmasından Kurt von Heydebreck, *Deutsche Levante-Linie* yönetim kurulu üyesi Rudolf Lindemann, *W. Maerklin & Co.* firmasından Wilhelm Maerklin, *Mueller und Galani – Internationale Transporte* firmasından *C. A. Mueller*, *Herter & Plathner* firmasından Hermann Plathner, *C. Froehlich* firmasından W. Edmund Ruff ve Yarbah Hans Rabe vardır⁴⁰.

Davalı kişilerle ilgili polis soruşturması sonrasında listede adı geçen bazı kişiler, Zeki Bey hakkında yazılan rapor ile ilgili bilgilerinin olmadığını, adlarının, haberleri olmadan kullanıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca Mehmed Zeki Bey, ilişkilerini kullanarak kendisi hakkında yürütülen karalama kampanyası ile ilgili *Cumhuriyet* gazetesinde bir haber yayınlanmasını sağlamıştır. Böylece *Cumhuriyet*'te Tötonya kulübü üyelerine karşı açılan hakaret davası ile ilgili kısa bir habere yer verilmiştir. Haberde, İstanbul'daki Alman kolonisinden bir kişinin iş yapmak üzere Almanya'ya giden Mehmed Zeki hakkında, hakarete varan iddialar içeren bir rapor kaleme aldığı ve bu raporu Berlin'deki ilgili makamlara gönderdiği yazılmaktadır. Bunun üzerine Mehmed Zeki'nin konuyu mahkemeye taşıdığı ve 4. Ceza mahkemesinin yakın zamanda bir karara varacağı belirtilmektedir⁴¹.

Mehmed Zeki Bey, hukuki süreç devam ederken, *Le Petit Journal Illustré*'in bir sonraki sayısında, “*İstanbul'daki Alman kolonisi ile Tötonya kulübü aleyhine muazzam bir dava*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Burada başta, *Tötonya* kulübü başkanı, işadamı Ruff olmak üzere kulüp üyelerine yönelik sözlü saldırılarda bulunmuştur⁴².

Davalıların Koruma Talebi ve Alman Makamlarının Girişimleri

Mehmed Zeki Bey'in başlattığı hukuki süreç karşısında Tötonya kulübünden davalılar paniklemiş ve hemen Alman Konsolosluğu ile irtibata geçerek, hukuki

40 Mehmet Zeki, *Le Petit Journal Illustré*, 15/31 Janvier 1925, s. 4-5.

41 “Alman Propagandası ve bir Süreç”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1925.

42 Mehmet Zeki, *Le Petit Journal Illustré*, 15/31 Mars 1925, s. 15-17.

koruma talep etmişler, Alman Büyükelçiliği'nin hukuki sürece müdahil olmasını ve onları savunmasını istemişlerdir.

Davalılardan W. Edmund Ruff, W. Maerklin, H. Rabe, H. Plathner, Lindeman ve Heydebreck Alman başbakanına, karşılaştıkları durumu özetleyen ortak imzalı bir mektup yazmışlardır. Mektupta Alman Hükümeti'nin yasal korumasını talep etmişlerdir: “*Ekselansları, aşağıda imzası bulunan biz İstanbul Alman Kolonisinin üyeleri, sizden devlet koruması altına alınmamızı ve İstanbul'daki Alman konsolosluğuna, bizimle ilgili meseleleri üstlenmesi için, diğer bir deyişle ileride doğacak problemlerde devletlerarası resmi bir yol takip etmesi için talimat vermenizi arz ediyoruz*”⁴³. Mektupta, aralarında İstanbul'da ticari faaliyet gösteren Lindemann'ın, *Deutsche Levante Linie* (Alman Levant Hattı) yönetim kurulu başkanı, ayrıca büyük bir firma sahibi olan Bay Heydebreck'in, 23 Şubat 1925'te gerçekleşecek mahkemeye, sanık sıfatıyla davet edildiklerini belirtmişlerdir. Mektupta davayı açan Mehmet Zeki hakkında da bilgi paylaşmışlardır. Buna göre, eskiden Nelken adıyla bilinen Galiçya kökenli Yahudi Mehmed Zeki, güney Amerika ve Mısır'da enteresan işler yürüten maceracı bir şahsiyettir. Hâlihazırda ise bir ajan ve gazeteci olarak ticari sahada faaliyetlere girişmiştir. Bu bağlamda, Türk-Alman ticaret şirketi *TUCO*'dan ve Salz Ufen'de ikamet eden ortağı mühendis Bay J. Faber'den bahsetmişlerdir. Mektupta ayrıca, Alman Dışişleri'nin sorgusu üzerine, bir dolandırıcı olan Mehmed Zeki Bey'den uzak durulması, onunla iş yapılmaması tavsiyesinin verildiği bildirilmiştir. Alman Dışişleri ise bu görüşü, söz konusu şahıs hakkında bilgi talep eden Alman ticaret odasının ilgili birimlerine iletmiştir. Ancak bakanlık içinde çalışan kimi *patavatsızlarca* bu bilgi Mehmed Zeki'nin eline verilmiştir. Bundan sonraki süreçte, uğradığı zararları karşılamak üzere Mehmed Zeki, raporda adı geçen Tötönya üyelerine 150.000 Türk lirası değerinde tazminat davası açmıştır. Mektupta Mehmet Zeki'nin I. Dünya Savaşı öncesine uzanan hikâyesi ile ilgili belge ve bilgilerin Alman Dışişleri'nin arşivinde mevcut olduğu hatırlatılmış ve mahkeme gününe kadar belgelerin gönderilmesi talep edilmiştir⁴⁴. Koloni üyeleri benzer bir mektubu Alman elçiliğine de göndermişler ve davaya yönelik koruma taleplerini tekrar etmişlerdir⁴⁵.

43 Teutonia und der deutschen ...gemeinde, “An den Herrn Reichskanzler des Deutschen Reichs”, *AAPA*, Kent, R 78555, Konstantinopol, 14 Februar 1925.

44 Teutonia und der deutschen ...gemeinde, “An den Herrn Reichskanzler des Deutschen Reichs”, *AAPA*, Kent, R 78555, Konstantinopol, 14 Februar 1925.

45 “An die Deutsche Gesandtschaft in Konstantinopol”, *AAPA*, Kent, R 78555, Konstantinopol, 14 Februar 1925.

Alman Basını: Hans Rabe

Mehmed Zeki Bey'in Tötonya kulübünü hedef aldığı girişimleri, Alman basınında da yankı uyandırmıştır. Özellikle Mehmet Zeki'nin başına gelen olayın baş sorumlu olarak gördüğü Hans Rabe, *Dannou Kruier* gazetesinde bir yazı kaleme almış ve Mehmet Zeki'nin, Harry Stuermer'in anılarında paylaştığı öyküsünün bir benzerini satırlarına taşımıştır. Bu anlatıya göre Romanya'da işlediği suçlardan ötürü bir kaçak olarak geldiği İstanbul'da Yunanlı bir bayanla evlenen Mehmed Zeki, burada da rahat durmamış ve kirli işlerinden dolayı takibata uğrayınca Arjantin'e gitmiştir. Orada enteresan bir iş bulmuş, Buenos Aires'te kadın tacirliği yapmıştır. Bu sayede emniyet mensupları ile ilişkilerini geliştirmiştir. Ancak Arjantin'de de sıkıntı yaşamaya başlayınca bu sefer soluğu Mısır'da almıştır ve ilk iş olarak Kahire'de bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Köşesine cemiyet hayatının seçkin kişilerinin özel hayatlarını taşımak suretiyle gazetesini bir şantaj aracı olarak kullanma yoluna gitmiştir: “*Bu iş kârlı olsa gerekti, ancak emniyet güçlerinin tepkisini uyandırdı.*” Mısır'da hapis cezasına çarptırıldığını öğrenir öğrenmez, buradan da kaçarak İstanbul'a yeniden gelmiştir. Rabe, Zeki'nin bir kaçak olarak geldiği İstanbul'da Osmanlı vatandaşlığına geçerek İslam dinini kabul etmiş görünmesini, kendisini güvenceye almasının bir yöntemi olarak değerlendirmiştir. Bu radikal dönüşümden sonra, Mehmed Zeki'nin *Millî Müdafaa* gazetesini, İstanbul'daki yabancı askerî ataşelerin dikkatini çekmek ve kendine çıkar sağlayacak her türlü talebi karşılamak üzere yayınladığını iddia etmiştir. Savaş sırasında Alman yanlısı gibi görünen Mehmed Zeki, savaş sonrasında kalemi ile İtilaf güçlerinin ve özellikle Fransa'nın hizmetine girmekte gecikmemiştir. Yine de savaş sonrasında Almanya'ya kaçan *İttihat ve Terakki* ileri gelenleri gibi o da Berlin'e gelmiştir. Rabe, Zeki Bey'in, kariyerine devam etmek için, Berlin'deki Türk çevresine yanasmaya çalıştığını, ancak İttihat ve Terakki çevresinden beklediği ilgiyi görmediğini ve dışlandığını belirtmektedir. Bu dışlamaya karşı tepkisini, Berlin'deki İttihat ve Terakki subaylarını suçlayıcı bir kitap yayınlayarak göstermiştir: “*Bir rol kapabilmek için Berlin'deki Türk kolonisine boşuna yanaştı, ancak tamamıyla dışlanınca, kızgın bir sosyal demokrata dönüştü ve 'Alman Cumhuriyetinin soyguncu-katil misafirleri' başlıklı bir kitap yayınladı.*” Anadolu'da Millî Mücadele devam ederken, o Paris'te de iş kovalamış bu süreçte Fransız makamlarından bir basın kartı almayı dahi başarmıştır. Ancak Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra İstanbul'a dönmüştür: “*Türklerin özgürlük mücadelesi zaferinden sonra ve*

Türkiye’de yönetici kadro ile güçler dengesinin değişimi sırasında, Almanya’da Milli Mücadele’ye karşı takındığı tavrın gizli kalacağı umuduyla, İstanbul’da yeniden ortaya çıktı.” Yazısının devamında Rabe, savaşın galibi Fransa’nın Almanya politikası hakkında da bilgi vermekte ve Mehmed Zeki’nin bu durumu çıkarları için nasıl kullandığını anlatmaktadır. Buna göre Mehmed Zeki’nin İstanbul’a geldiği 1923 sonbaharında Fransız basını, boğmak istercesine Alman ekonomisine saldırmaktadır. Alman birliğine yönelik her iftira ve karalama, bir propaganda hakkı olarak görülmektedir. İşte Alman ekonomisinin böylesine ağır bir saldırı altında olduğu dönemde, Mehmed Zeki, yeni kurduğu gazetesinde, Alman prestijini savunmaya yönelik yazılar kaleme almıştır. Böylelikle Zeki Bey’in evveliyatını bilmeyen bazı Alman girişimcileri, çevresine toplamaya muvaffak olmuştur. Ancak, zamanla İstanbul’daki Alman kolonisi güçlenip kalabalıklaştıkça, Zeki Bey onu önceden tanıyanlarca dışlanmıştır. Buna rağmen Mehmed Zeki yılmamıştır: “*Bu durum uluslararası maceracının mukavemetini sarsmadı. Almanlığın eteğine bir dulavrat otu gibi asılmış ve şimdilerde, deneyimli geçmişinin rehberliğinde, kişisel ilişkilerini kullanarak Almanya’da iş peşine düşmüştür.*” Bu süreçte, *Milli Müdafaa* gazetesinin sahibi ve başyazarı kimliğini kullanarak, kendini *Kemalist rejimin güvenilir bir temsilcisi* olarak tanıtmıştır. Rabe, ona yardım ettikleri için *vicdansız veya dikkatsiz* olarak nitelendirdiği Almanların yardımlarıyla bir Anadolu şirketi kurduğunu belirtmiştir. Zeki Bey, Alman kolonisinin ileri gelenlerinden söz konusu şirket (TUCO) için destek talep etmiş, ancak bu talebi geri çevrilmiştir. Rabe’ye göre Zeki Bey’in bu reddedilişe karşılık cevabı nettir: “*Nasılca Almanya’da ağzımı açtığımda, içine düşecek çok kişi bulunur.*” Rabe, Alman makamlarını, *Şark hırsız* olarak nitelendirdiği Mehmed Zeki’yi, Türk makamlarına şikâyet etmeye davet ederek sonlandırmıştır: “*Bütün bunlardan dolayı, resmi Alman makamları gecikmeksizin Türk yetkililerle temasa geçmedi mi? Acaba Mehmed Zeki’nin de yüksek makamlarda Alman hamileri mi var⁴⁶?*”

Neredeyse aynı yazı, *Hamburger Nachrichten* adlı gazetenin 22 Şubat 1925 tarihli sayısında, “*İstanbul’daki Alman kolonisi Türk yargısının önünde*” başlığıyla yayınlanmıştır. Yazarın adı kullanılmamış olsa da girişte, “*gazetemizin İstanbul daimi temsilcisi*” diye kısa bir not düşülmüştür. Bu ifade, yazarın Rabe olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Mehmed Zeki’nin köşesine taşıdığı yazılara misilleme

46 Hans Rabe, “Eine dunkle Gestalt”, **Dannou Kruier**, 20 Februar 1925.

niteliğindeki haberde yine Mehmed Zeki'nin yukarıda geçen karanlık geçmişinden uzun uzun bahsedilmiş ve burada da onun için *Şark hırsız* nitelendirilmesinde bulunulmuştur⁴⁷ Mehmed Zeki Bey'in yukarıda tekrar edilen hikâyesi mahkeme süreci boyunca Alman basınında birçok kez daha yer bulmuştur⁴⁸.

Alman Dışişleri'nin Girişimleri ve Rudolf Nadolny

Tötonya üyelerinin mektubundan sonra, Alman Büyükelçiliği hemen harekete geçmiş, mahkemede Mehmed Zeki Bey'in aleyhine kullanılacak belgeleri temin etmek üzere girişimlere başlamıştır. Mehmed Zeki Bey'in konuyu basına taşıması ve Alman iş çevrelerinden bazı kişileri dava etmesi sonucunda, Alman Büyükelçisi Nadolny, süreci yakından takip etmeye başlamış ve konuyu yetkili Türk makamlarına taşımıştır. Türk Dışişleri ile söz konusu gazetecinin uyarılması için temasa geçerek mahkemede Mehmed Zeki aleyhine kullanılacak dokümanları temin etmeye çalışmıştır⁴⁹.

Bu bağlamda Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa ile temasa geçilmiş ve ondan mahkemede uygun bir kararın verilmesi için Cumhuriyet Başsavcısı veya Adalet Bakanı ile görüşmesi talep edilmiştir⁵⁰. Davalılardan von Heyderbeck Türk Dışişleri'ne kişisel başvuruda bulunarak rahatsızlığını dile getirmiş, buna karşılık Türk makamlarından Mehmed Zeki'nin uyarılacağı sözünü almıştır⁵¹.

Nitekim Alman Dışişleri'nden *der Bund der Auslandsdeutschen*'e (Yabancı ülkedeki Almanlar birliği) gönderilen bir mektupta, mahkeme sürecinin yakından takip edildiği ve Türk Konsolosluğu ile temasa geçildiği bilgisine yer verilmiştir. Türk Konsolosluğu'ndan, Türk Hükûmeti'nin bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi istenmiş olsa da, bu yapılırken, bağımsız Türk mahkemelerinin etki altına alınmaya çalışıldığı izlenimi doğuracak davranışlardan kaçınmanın önemi hatırlatılmıştır. Dolayısıyla mahkeme heyetine direkt etki edilmesinden çok,

47 "Die deutschen Konolie in Konstantinopel vor dem türkischen Gericht", **Hamburger Nachrichten**, 22 Februar 1925.

48 "Die deutschen kolonie in Konstantinopel vor Gericht", **Rheinisch Westfälische Zeitung**, 15 März 1925; "Etwas von "deutscher" Presse in Konstantinopel" 1.6.1925.

49 Nadolny, "die Türkische Handesgesellschaft Tuco", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 14.02.1925.

50 Rudolf Nadolny, "Mehmed Zeki- auf den Erlass von 9. d. Mts.- III 0 412", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 23 März 1925.

51 Rudolf Nadolny, Telegram, **AAPA**, Kent, R 78555, Pera, Ankunft 21.2.1925.

Türk Hükûmeti'nden sözü geçen kişilerin, Mehmed Zeki'yi davadan vazgeçmesi için ikna etmesi istenmiştir⁵². Konsolosluğun diğer yazışmalarında da, Alman Dışişleri'nin, Tötonya kulübü üyelerine yardım edeceği, ancak onlara yönelik desteğin, Türk makamları tarafından fark edilmemesinin önemli olduğu belirtilmiştir⁵³.

Bu bağlamda büyükelçi Nadolny, Alman basınında yer alan yazılarından birinde kullandığı “*Acaba Mehmed Zeki'nin de yüksek makamlarda Alman hamileri mi var?*” cümlesinden bahisle, Rabe'yi makamına davet ederek, kendi şahsında Alman Büyükelçiliği'nin olaydan derin üzüntü duyduğunu bildirmiştir. Ayrıca Alman Büyükelçiliği'nin, dava sürecinde Alman kolonisini destekleyeceğine dair söz vermiştir. Rabe, Nadolny'nin sözlerine cevaben, yazısında asla kendisini veya Alman Büyükelçiliği'ni kastetmediğini açıklama gereği duymuştur. Bu cümleyi; böylesi karanlık bir geçmişe sahip, sabıkalı birinin hâlâ ceza evinde olmamasından ve hâlâ böyle büyük işlere kalkışabilmesinden hareketle, bir tahminde bulunarak kurduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu yanlış anlamayı gidermek için, hemen kaleme alacağı ikinci bir yazıda gerekli düzeltmeyi yapacağını sözlerine eklemiştir⁵⁴.

Büyükelçi Nadolny, Tötonya kulübünden kimi davalılara yazdığı mektuplarla, dışişlerindeki süreç hakkında bilgi vermiştir. Örneğin Edmund Ruff'a hitaben yazılan mektupta, Alman makamlarınca Türk Hükûmeti'ne gerekli itirazların yapıldığı belirtilmiştir. Ancak her vatandaşın doğal hakkı olan mahkeme başvurusuna, hükümetin dahi müdahale etmesinin mümkün olmadığı hatırlatılmış ve davalılardan bu duruma anlayış göstermelerini beklediğini ifade etmiştir. Ayrıca Edmund Ruff'tan diğer davalı arkadaşlarına bu yönde telkinde bulunması istenmiştir⁵⁵.

52 “An den Bund der Auslandsdeutschen”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 9 März 1925.

53 “An den Verband der freien Deutschtumsvereine Geschäftsführender Verein, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 28 März 1925.

54 Rudolf Nadolny, “In Anschluss a Bericht vom 23 Februar II. O 456, Inhalt: Angelegenheit Mehmed Zeki”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 17 März 1925. Nitekim Rabe, davanın sonuçlanmasından sonra *Leipziger Neusten Nachtichten*'de bir not yayınlanmasını sağlamıştır. Hans Rabe, “Herrn Konsul Dr. Ziemke, Auswärtigen Amt. Zweigstelle des Auswärtigen Amtes für Aussenhandel, **AAPA**, Kent, R 78555, Leipzig, 15 April 1925. Notta, mahkeme sürecinden hareketle, Alman dışişlerinin, zor durumlarda kalan yabancı ülkelerde yaşayan Almanlara sahip çıktığı, bununla Alman halkına verdiği değeri ortaya koyduğunu ifade edilmiş ve Alman Dışişleri yüceltmıştır. Die Schriftleitung, **Leipziger Neusten Nachtichten**, “Die Not der in Deutschland lebenden Auslandsdeutschen”, 15 April 1925.

55 Rudolf Nadolny, “An Herrn Edmund Ruff”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 23 März 1925.

Mehmed Zeki aleyhine kullanılacak başlıca doküman, onun 1920'de kaleme aldığı "*Raubmörder als Gäste der Deutschen Republik*" başlıklı kitabı olmuştur. Berlin'de, sosyal demokrat bir kimliğe bürünerek, gözlerden uzak yayınladığı bu kitap, Alman Dışişleri'nin Türk yetkililerin önüne sunabileceği önemli bir delil haline gelmiş ve bu kitabın peşine düşülmüştür. İstanbul Konsolosluğu'na çekilen 5 Mart 1925 tarihli bir telgrafta, yayınevi kapandığı için kitabın piyasada bulunmadığı belirtilmiştir. Ancak Alman Dışişleri'nin kütüphanesinde bulunan bir nüshanın, en fazla dört hafta için ödünç alınarak gönderileceği söylenmiş, şayet daha uzun süreli kullanılacak ise bir dilekçe ile durumun bildirilmesi istenmiştir⁵⁶.

Berlin'de Dışişleri Bakanlığı'ndan von Richthofen, mahkemede kullanılacak doküman elde edebilmek için, Mehmed Zeki'nin ilişki kurduğu firma ve kişilerle iletişime geçmiştir. Bu kişilerden biri de erken Cumhuriyet döneminde Türkiye ve yakın doğu üzerine birçok kitap kaleme alan Dr. Ing. Karl Klinghardt'tır. Klinghardt, von Richthofen'e, gerçeklerden uzak ve sahtekârlık kokan vaatler içerdiğini düşündüğü *TUCO* firmasının tanıtım broşürünü göndermiştir:

Sayın Bay von Richthofen!

Size ekte, Türk-Alman ticaret odasından elde ettiğim Tuco-Yazısının bir kopyasını gönderiyorum. Bunlar sizin hazırlamakta olduğunuz dosyaya yarayabilir. Yazı karakteristik olarak, onun dolandırıcılık olarak ifade edilebilecek sözlerini içermektedir. Ayrıca enteresan olan bir diğer konu, Tuco firmasının, 'Türkiye'de Alman elçiliğince akredite edilmiş' olduğu iddiasıdır⁵⁷.

Mehmed Zeki Bey, kısa zaman içinde Alman Konsolosluğu'nun davaya müdahale çabasını haber almış ve hem büyükelçi Nadolny'e, hem de Alman Dışişleri Bakanı Stresemann'a bir mektup yazarak sitemlerini dile getirmiştir⁵⁸.

56 "An die Deutsche Gesandtschaft in Konstantinopel", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 5 März 1925.

57 Karl Klinghardt, "Herrn Geh. Legationsrat von Richthofen", **AAPA**, Kent, R 78555, Frankfurt am Main, 22 März 1925.

58 "Mehmed Zeki, "Seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann, Minister des Aussern des Deutschen Reichs", **AAPA**, Kent, R 78555, 24.März 1925; Mehmed Zeki, "Seine Exzellenz Herrn Nadolny, Botschafter der deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 22 März 1925.

Mahkeme Sonucu

Mehmed Zeki Bey henüz birinci celsede mahkemeyi kaybetmiştir. Mahkeme heyeti davacıdan, iftiraya uğradığına dair kanıt getirmesini istemiş ancak Mehmed Zeki Bey kendisine tanınan süre içerisinde mahkemeye delil sunamayınca dava düşmüştür. Bunun üzerine Mehmed Zeki Bey, kararı temyiz sürecini başlatmıştır. Büyükelçi Nadolny, mahkeme sonucunu değerlendirdiği raporunda, kendileri açısından olumlu çıkan kararda kendisinin ve Kemaleddin Sami Paşa'nın kişisel çabalarının etkili olmuş olabileceğini varsaymıştır⁵⁹.

Tötonya kulübünün davalı üyeleri, dava sürecinde kendilerine sahip çıkarak gerekli girişimlerde bulunulduğundan dolayı, *Bund der Auslandsdeutschen* (Yabancı ülke Almanları birliği) kanalıyla Alman Dışişleri'ne teşekkür etmişlerdir⁶⁰. Ayrıca davalılardan W. Edmund Ruff, Alman Dışişleri'nden 1200 Türk lirası değerindeki avukatlık ücretinin devlet bütçesinden karşılanmasını talep etmiştir⁶¹.

Mahkemenin Tötonya kulübü üyelerinin lehine sonuçlanmasından dolayı, Alman Dışişleri'nden, Alman ticaret odası başkanına bir açıklama gönderilmiştir. Söz konusu açıklamada, Alman Dışişleri'nin ticari temsilciliklerine koşulsuz destek sağladığı belirtildikten sonra, İstanbul'daki Alman gazeteci Rabe'nin önceden kaleme aldığı yazısında yönelttiği, "*Mehmed Zeki'nin Alman makamlarında hamileri mi var?*" sorusunun da böylece cevaplandığı belirtilmiştir. Zaten Rabe birçok gazetede yayınlanan Alman Dışişleri'nin vatandaşlarına nasıl sahip çıktığını anlatan övgü dolu yazılar kaleme almıştır⁶².

Mahkeme Sonrası Süreç

Mahkemenin sonuçlanmasından sonra, Mehmed Zeki Bey ve Alman ortağı Bay J. Faber ortak imza ile Alman Dışişleri'nden von Richthofen'e bir mektup göndermişlerdir. Mektupta iş gezisi için Berlin'e ilk geldiğinde, Richthofen'in Mehmed Zeki Bey'e ve *TUCO*'ya verdiği destek hatırlatılmıştır. Verdiği desteği

59 Rudolf Nadolny, "Prozses Mehmed Zeki gegen deutsche Kolonie", **AAPA**, Kent, R 78555, 2 April 1925.

60 Bund der Auslandsdeutschen E.V., "Auf den Erlass vom 9.3.25-Nr.IIIO.412", **AAPA**, Kent, R 78555, 8 April 1925.

61 W. Edmund Ruff, "an das Auswaertige Amt in Berlin", *Kent*, R 78555, Konstantinopel, 26 März 1925.

62 "an Herrn Dr. Becker, Leiter der Zweigstelle des A.A. für Aussenhandel", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, den 21 April 1925.

açıklaması için mahkemeye davet edilmiş olmasına rağmen, Richthofen'in şahit olarak mahkemeye gelmemesini, ani bir seyahate ayıracak zamanının olmadığı şeklinde iyi niyetli olarak yorumladıklarını ifade etmişlerdir⁶³.

Faber, ayrıca sadece kendi imzasıyla Richthofen'e bir mektup daha göndermiş ve burada yaşanan olumsuz süreçten duyduğu derin üzüntüyü paylaşmıştır. Mektubunda, *TUCO*'nun Türkiye'deki ortaklarından Mehmed Sabit Bey ile Berlin'de kendisini ziyaret ettiklerini kendisinin de onlara destek sözü verdiğini hatırlatmıştır. Ancak Nadolny'den ve Richthofen'den gelen olumsuz telkinlerden sonra Mehmed Sabit Bey ile olan iş gezisini iptal ettiğini yazmıştır. Bundan sonraki süreçte ise, başka araçlar olmadan direkt Alman Dışişleri'ni gelişmelerden haberdar edeceğini belirtmiştir⁶⁴. Faber bu mektubuyla, yaşananlardan dolayı bir sorumluluğu bulunmadığını ve Alman Devleti'nin safında yer aldığını belirtmek istemiştir.

Alman Sanayiciler Birliği

Davanın sonuçlanmasını takip eden süreçte Alman Sanayiciler Birliği, Alman Dışişleri'nden Mehmed Zeki Bey ile ilgili son durum hakkında bilgi istemiştir. Şayet dışişlerinin farklı yönde bir talebi olmayacak ise Mehmed Zeki Bey'in geçmişi ve bu süreç içinde gazetesinde yayınladığı yazılardan dolayı, artık kendisiyle hiçbir iş yapılamayacağı ve gazetesine reklam veren Alman firmalarına, reklamlarını çekmelerinin tavsiye edileceği ifade edilmiştir⁶⁵.

Sanayiciler birliğinin sorusuna cevaben Alman Dışişleri, Mehmed Zeki Bey ve *TUCO* ile iş yapılmaması uyarısının geçerliliğinin devam ettiğini ve bu durumda bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Ayrıca yazının sonunda, Alman Dışişleri, bu bilginin dışarı sızdırılmaması hususunda Alman Sanayiciler Birliği'nden ricada bulunmuştur⁶⁶. Sonuçta *TUCO* ile sözleşme imzalamış ve gazetesine reklam veren bütün firmalar Mehmed Zeki Bey konusunda bir kez daha uyarılmıştır⁶⁷.

63 Mehmed Zeki - J. Faber, "Herrn Geheimrat von Richthofen Auswärtiges Amt", **AAPA**, Kent, R 78555, Bad Salzuflen (Lippe), 30 April 1925.

64 Richard Faber, "An das z.H. Herrn Herrn Geheimrat von Richthofen", **AAPA**, Kent, R 78555, Bad Salzuflen, 2 Mai 1925.

65 Reichsverband der Deutschen Industrie. Die Geschäftsführung, "An das Auswärtige Amt", **AAPA**, Kent, R 78555, Bad Salzuflen (Lippe), 4 Mai 1925.

66 I.A. - Auswärtige Amt, "An den Reichsverband der Deutschen Industrie, Auf die Zuschrift vom 4.d.M. -Tgb. Nr. 1199 II-", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 9 Mai 1925.

67 Rudolf Nadolny, "Mehmed Zeki", **AAPA**, Kent, R 78555, Therapia, den 17 September 1925.

TUCO'nun Feshi ve Mağduriyetler

Mehmed Zeki Bey mahkemeden olumlu bir sonuç elde edemeyince, Almanya'da iş yapma imkânını yitirmiştir. Artık Alman Dışişleri'nin uyarıları doğrultusunda, hiçbir Alman firması Mehmed Zeki Bey ile iş yapmaya yanaşmayacaktır. Bu durumda *TUCO* feshedilmiştir⁶⁸. Tasfiye sonrasında Mehmed Zeki Bey, Fransız ve Macar firmalarının katılımını amaçladığı yeni bir şirket kuracaktır⁶⁹. Fesih işlemine bağlı olarak önceden Alman firmalarla imzalanan sözleşmeler geçersiz duruma gelmiştir. Mehmed Zeki Bey, Almanya'daki ortağı mühendis Richard Faber'e ve sözleşme imzalayan firmalara mektup göndererek fesih gerekçesini paylaşmıştır: “*İstanbul Alman Elçiliği ile Berlin'deki Alman Dışişleri'nin Türkiye masası yöneticisi Richthofen'in yürüttüğü onursuz bir iftira kampanyası, TUCO'nun faaliyetlerini devam ettirmesini imkânsız hale getirmiştir*”⁷⁰.

Mehmed Zeki Bey, açıklamalarında kendisi hakkında kişisel intikam hırsıyla hareket edenlerin nefret dolu yazıları ve girişimlerine, Alman Dışişleri'nin itibar etmesi sonucu *TUCO*'ya karşı güvensizliğin doğduğunu, Alman Dışişleri'nin uyarıları ve hakkında yazılan yalan yanlış haberlerden dolayı artık Alman firmalarının *TUCO* ile iş yapmaya cesaret edememelerini anlayışla karşıladığını belirtmiştir⁷¹.

Mehmed Zeki Bey, önceden verilen sözlerin ve alınan promosyonların sorumluluğundan hareketle, durumdan mağdur olmaması için *Deutsche Züdholzmaschinen* firmasına bir teklifte bulunmuştur. Buna göre firmanın Türkiye'deki işleri bir Alman firması üzerinden yürütülecektir. Mehmed Zeki Bey ise, söz konusu firmaya dışarıdan dolayı destek vererek, Türkiye'deki işlerinin yakın takipçisi olacağı sözünü vermiştir. Mektubunda bu yolun, *Deutsche Züdholzmaschinen* firmasına yardımcı olabilmek adına elindeki tek seçenek olduğunu belirtmiştir⁷².

68 “Notarieller Akt betreffend die Auflösung des Turquie-Consortiums: Tuco”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 24 August 1925.

69 Rudolf Nadolny, “Mehmed Zeki”, **AAPA**, Kent, R 78555, Therapia, den 17 September 1925.

70 Mehmed Zeki, “Herrn Richardo Faber”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 5 September 1925.

71 Mehmed Zeki, “Deutsche Züdholzmaschinen Fabrik”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 8 September 1925.

72 Mehmed Zeki, “Deutsche Züdholzmaschinen Fabrik”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 8 September 1925.

TUCO ile sözleşme imzalamış bazı firmalar, mahkeme sonrasında Alman dışişleri ile iletişime geçmişlerdir. Bu firmalardan biri olan *Verein Deutscher Maschinenenebau-Anstalten E.V.*, Alman Dışişleri'ne, birçok firma tarafından Mehmed Zeki Bey'e promosyon olarak ödenmiş paraların geri alınabilmesi için neler yapılabileceğini sormuştur. Ayrıca, Mehmed Zeki Bey'in Almanya'da beraber çalıştığı Ali Rıza Bey hakkında da bilgi istenmiştir. Berlin'de ikamet eden Ali Rıza Bey'in, Türkiye'de Maliye Bakanlığı genel sekreterinin kardeşi olduğu ifade edilmiş ve Mehmed Zeki Bey ile beraber çalıştığı için onun da bir dolandırıcı olarak nitelendirilip nitelendirilmediği sorulmuştur⁷³.

Bu sorudan da anlaşılacağı üzere, mahkeme sonrasında Mehmed Zeki Bey'in ortakları ve yakın iş çevresi de sorgulanmıştır. *Verein Deutscher Maschinenenebau-Anstalten E.V.*'ye Alman Dışişleri'nce verilen cevapta, firmalarının Mehmed Zeki Bey hakkında uyarıldığına dikkat çekilmiş, *TUCO*'nun feshedilmesinden dolayı mağduriyet yaşayan firmaların zararlarını karşılamakla ilgili bir sorumluluk üstlenilmeyeceği bildirilmiştir⁷⁴. Ayrıca *TUCO*'nun kapatılmasından dolayı zarar gören firmalara, Mehmed Zeki Bey'in haciz edilebilecek mal varlığı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Buna göre Zeki Bey'in sahip olduğu herhangi bir şirketi veya varlığı bulunmamaktadır. İstanbul'daki ofisinde bulunan büro mobilyalarının ise, bir firma tarafından önceden provizyon olarak verilmiş olabileceği belirtilmiştir. Son olarak mağdur olan firmalara, avukatlık masraflarının ve uzun sürecek dava sürecinin hesaplanması koşuluyla tazminat davası açmaları tavsiye edilmiştir⁷⁵.

Richard Faber'in Yardım Talebi

Alman dışişlerinden zararlarının karşılanması için yardım isteyenler sadece *TUCO* ile sözleşme imzalayarak provizyon ödeyen firmalar değildir. *TUCO*'nun Almanya temsilcisi mühendis Faber de, *TUCO* için o güne kadar yapmış olduğu harcamaları listeleterek, Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan uğradığı zararın karşılanmasını talep etmiştir:

73 Verein Deutscher Maschinenenebau-Anstalten E.V. Der stellvertr. Geschäftsführer, "Betreff: Mehmed Zeki Bey, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, den 29 September 1925.

74 V.L.R. Dr. Prüfer, "Auf die Zuschrift vom 29. V.M. III Bl/Bt.-Aktenzeichen: V170-21407", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, den 10 Oktober 1925.

75 Rudolf Nadolny, "Mehmed Zeki", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, den 1. Dezember 1925.

1- Nakit harcanan para:	3.727,60 Mark;
2- Zillmann'dan TUCO için alınan borç:	10.000 Mark
Maaşlar, seyahat masrafları:	2.500 Mark
Yıllık %12'lik faiz:	1.500 Mark
Toplam	14.000,00 Mark
3- Avukatlık masrafları:	1.000,00 Mark
4- İş ve kâr kayıplarından doğan zararlar, Aylık 1.000 liradan, 12 ay için:	12.000,00 Mark
Genel Toplam:	30.727,60 Mark

Faber mektubunda kendini, Alman endüstrisinin gelişmesi için elinden gelen her şeyi yapan bir girişimci olarak nitelendirmiş ve olayların masum kurbanı olarak yardım talep etmiştir. Henüz yolun başındayken Mehmed Zeki'ye ve TUCO'ya yardım sözü vermesine rağmen Alman Dışişleri'nden Freiherrn von Richthofen'in aksi yönde hareket ettiğini hatırlatarak, uğradığı zararın telafi edilmesini istemiş, özellikle Zillmann'a olan borcun yaklaşan vadesi için acil bir çözüm hususunda yardım talep etmiştir. Ayrıca, Alman firmalarca, TUCO'ya verilen provizyonların, Galip Kemal, Mehmed Sabit ve Mehmed Zeki beylerden hukuki yollarla tahsil edilebilmesi için İstanbul'daki Alman Elçiliği'nin rol üstlenmesini istemiştir⁷⁶.

Alman Dışişleri, Richard Faber'in yardım talebine kesin bir dil ile olumsuz cevap vermiştir. Faber'e yapılan açıklamada, ne Richthofen ne de Alman Dışişlerindeki başka biri tarafından kimseye Mehmed Zeki konusunda yardım sözü verilmediği, tam tersine, herkesin Mehmed Zeki'den uzak durması yönünde uyarıldığı belirtilmiştir: "*Bütün uyarılara rağmen adı geçen kişiyle ortak hareket edenler, şimdi sonuçlarına katlanmak zorundadır*"⁷⁷. Ayrıca Galip Kemal Bey ve Mehmed Sabit Bey ile ilgili de herhangi bir olumlu tavsiyenin verilmediği hatırlatılmış, hatta söz konusu kişilerin Mehmed Zeki Bey ile ortaklığına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla bu konuda Alman Dışişleri'nin hiçbir sorumluluk üstlenmeyeceğinin altı çizilmiştir: "*Alman Dışişleri, Mehmed Zeki'nin sebep olduğu zararınızdan ötürü bir sorumluluk üstlenmeyi reddeder*"⁷⁸.

76 Richard Faber, "An das Auswärtige Amt z. H. Herrn Konsul Ziemke", AAPA, Kent, R 78555, Hannover, den 28 Dezember 1925.

77 Haas, "Herrn Richard Faber, Auf die Zuschrift vom 28. Dezember 1925", AAPA, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 9 Januar 1926.

78 Haas, "Herrn Richard Faber, Auf die Zuschrift vom 28. Dezember 1925", AAPA, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 9 Januar 1926.

Faber'in eşi de Berlin'e giderek Alman Dışişleri'nden, kocasının düştüğü zor durumdan dolayı yardım talep etmiş, ancak onun bu çabası da sonuçsuz kalmıştır: “Birkaç gün önce Bayan Faber’in burada, size yardım edilmesi yönündeki sözlü ricası değerlendirilmiştir. Alman Dışişleri, üzümlere açıklar ki, maalesef size yardımcı olmak adına borç para temin etmeyecektir⁷⁹.” Faber’in, Galip Kemal, Mehmed Sabit ve Mehmed Zeki beylerden provizyonların hukuki yollarla tahsil edilmesi talebine de olumsuz cevap verilmiştir: “İstanbul’daki Alman Konsolosluğu’nun, sizin adınıza adı geçen üç kişiye dava açmak gibi bir görevi bulunmamaktadır. Ayrıca Alman Konsolosluğu mahkemede sizin adınıza başvuru yapmak durumunda değildir. Türkiye’deki hukuki adımları atmak sizin sorumluluğunuzdadır. Uygun bir avukat için hemen Alman Konsolosluğu’na başvurunuz⁸⁰.”

Yaşanan sürecin kurbanları olarak Richard Faber ve eşi uğradıkları maddi zararın karşılanması için Alman Dışişleri’nden yardım talep etmekten vazgeçmemişler, siyasi kanallar ile Alman Dışişleri Bakanı’na ulaşmaya çalışarak, sürece nüfuz etmeye çalışmışlardır⁸¹. Bu süreçle ilgili bir avukat dahi tutmuşlar, ancak bütün çabalarına rağmen Alman Dışişleri’nin yardım kapısını aralayamamışlardır⁸². Son olarak 1927 Haziran’ında Faber’in avukatına cevaben yazılan mektupta, Mehmed Zeki hakkında defalarca anlatılan bilindik hikâye tekrar edilmiş, Alman Dışişleri’nin Faber’e yardım etmeyeceği kesin bir dille açıklanmıştır⁸³.

79 Haas, “Herrn Richard Faber, Auf die Zuschrift vom 28. Dezember 1925”, **AAPA**, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 9 Januar 1926.

80 Haas, “Herrn Richard Faber, Auf die Zuschrift vom 28. Dezember 1925”, **AAPA**, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 9 Januar 1926.

81 Ida Faber, “Herrn Konsul Henryy Bernhard, Privatsekretär des Herrn Reichsaussenminister Dr. Stresemann”, **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, den 22 April 1927.

82 Rechtsanwalt Siemann, “Herrn Konsul Henryy Bernhard, Privatsekretär des Herrn Reichsaussenminister Dr. Stresemann”, **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, den 17 Mai 1927.

83 L.R. Ziemke, “An Herrn Rechtsanwalt Siemann”, **AAPA**, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 28 Juni 1927.

SONUÇ

Sanayi devrimi sonrasında dünya çapında artan ticaret trafiği, 19. yüzyılda, batılı tacirleri Osmanlı topraklarında güvenilir ortaklıklar aramaya sevk etmiştir. Söz konusu ortaklıklar, kültürel yakınlıktan dolayı genelde gayrimüslimlerle kurulmuştur. Bu durum Osmanlı'da gayrimüslimlerden oluşan yeni bir zengin sınıf oluşumuna meydan vermiştir. Gayrimüslimlerin lehine olan bu durum, neredeyse imparatorluğun yıkılışına kadar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra başlayan uluslaşma süreci millî sanayinin kurularak güçlendirilmesini de gerekli ve zorunlu hale getirdiğinde, millî burjuvazinin de Türk olması önem arz etmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, Yahudi kökenli Waldberg J. Nelken'in, Cumhuriyet devrimlerini özümsemiş, Müslüman-Türk Mehmed Zeki Bey'e dönüşümü anlam kazanmaktadır.

Mehmed Zeki Bey, bu geçiş sürecindeki reel politik koşullara hızla uyum sağlamayı başarmıştır. Zira erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de sanayi hamleleri için yeteri kadar millî sermayenin olmaması, Türkiye'de ilk etapta ithal ikameci bir sanayinin gelişmesine uygun bir zemin yaratmıştır. Ancak yabancı firmaların Türkiye'deki ticaret ve yatırım faaliyetleri, kapitülasyon geçmişi olan bir devlette oldukça hassas bir konudur. Bu durumda iktidarın onayını ve desteğini almak, yabancı iş çevrelerinin Türkiye ile iş yapmalarında özendirici bir etkenidir. Yeni Türkiye'de iktidara yakın olmanın ilk koşulu ise, Atatürk devrimlerinin koşulsuz desteklenmesidir. Entelektüel çevreler, bu desteklerini dönemin koşullarında neredeyse tek medya organı olan gazeteler aracılığı ile yapmışlardır. Bu koşullar, devrimlerin yanında yer aldığı için iktidara yakın durabilen, aynı zamanda gazeteciliğin siyasi ve ticari ilişkileri kurmakta verdiği avantajı kullanabilen bir *iş adamı-bürokrat-gazeteci* tipinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Türk basın tarihinde, bu bağlamda adı zikredilebileceklerden biri de -Yunus Nadi veya diğer gazeteciler kadar öne çıkmamış olsa da- Mehmed Zeki Bey'dir. Mehmed Zeki Bey, erken Cumhuriyet döneminin *bürokrat-gazeteci-iş adamı* kuşağına iyi bir örnektir. Bildiği yabancı dillerin avantajıyla, uluslararası siyasi ve ticari ilişkileri geliştirmiş ve bu ilişkilerini, özellikle Almanya'daki sanayi çevrelerinin Türkiye'deki faaliyetlerinde aktif rol alabilmek üzere kullanmaya yönelmiştir. Ancak Mehmed Zeki Bey'in şanssızlığı, geçmişinde yaşadığı olumsuzlukların rakipleri tarafından, onu devre dışı bırakmak üzere kullanılmış olmasıdır.

Mehmed Zeki Bey'in hikâyesi, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında basın, bürokrasi ve iş dünyası arasındaki ilişki ağını ve rekabeti gözler önüne sermiştir. Söz konusu rekabet, köşe yazıları aracılığıyla bir medya savaşına dönüşmüştür. Hans Rabe ile Mehmed Zeki'nin köşelerinden yazdıkları yazılar, basının aynı zamanda nasıl bir şantaj ve karalama aracına dönüşeceği bir çarpıcı bir örneğini vermiştir. Alman Büyükelçiliği'nin, İstanbul'daki Alman kolonisi Tötonya kulübünün bazı üyeleri arasında yaşanan bu rekabetin tarafı olması ise dikkat çekici diğer bir husustur. Her ne kadar Türk yargısına müdahale etmiş olma görüntüsünden çekinse de, Alman Büyükelçiliği, arka planda yürüttüğü lobi faaliyeti ile davayı etkileme yoluna gitmiş ve Mehmed Zeki'nin Alman iş çevrelerinden uzaklaştırılmasını sağlamıştır. Mehmed Zeki olayı, aynı zamanda Almanya'nın, yabancı ülkelerdeki Alman kolonilerine, bir devlet politikası olarak koşulsuz destek sunduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Auswärtiges Amt Politisches Archiv

“An den Bund der Auslandsdeutschen”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 9 März 1925.

“An den Verband der freien Deutschumsvereine Geschäftsführender Verein”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 28 März 1925.

“An die Deutsche Gesandtschaft in Konstantinopel - Zu III 0 509”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 25 Februar 1925.

“An die Deutsche Gesandtschaft in Konstantinopel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 14 Februar 1925.

“An die Deutsche Gesandtschaft in Konstantinopel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 5 März 1925.

“An Herrn Dr. Becker, Leiter der Zweigstelle des A.A. für Aussenhandel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, den 21 April 1925.

Mehmed Zeki, “Seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann, Minister des Aussern des Deutschen Reichs”, **AAPA**, Kent, R 78555, 24.März 1925; Mehmed Zeki, “Seine Exzellenz Herrn Nadolny, Botschafter der deutschen Gesandtschaft”, **AAPA**, Kent, R 78555, 22 März 1925.

“Notarieller Akt betreffend die Auflösung des Turquie-Consortiums: Tuco”, **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 24 August 1925.

Auskunftei W. Schimmelpfennig, “Richard Faber.....Ingenieur-, an das Auswaertige Amt, zu Hd. d. Herrn Gesandten Erythropel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 12 Januar 1925.

Bund der Auslandsdeutschen E.V., “Auf den Erlass vom 9.3.25-Nr. IIIO.412”, **AAPA**, Kent, R 78555, 8 April 1925.

Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik G.m.b.H, “Herrn Mehmed Zeki Bey, z.Zt. Berlin Eden Hotel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Reinickandorf, den 9 September 1924.

Deutsche Zündholz-Maschinen-Fabrik G.m.b.H, “Herrn Mehmed Zeki Bey, z.Zt. Berlin Eden Hotel”, **AAPA**, Kent, R 78555, Reinickandorf, den 9 September 1924.

Dr. Bernhardi Sohn, "An das Auswärtige Amt", **AAPA**, Kent, R 78555, Leipzig, 30 Juli 1924.

Freiherrn von Richthofen, "Sämtliche Zweigstellen (auch Reichsnachrichtenstellen) für Aussenhandel des A.A.", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 15 August 1924.

_____, "Sämtliche Zweigstellen (auch Reichsnachrichtenstellen) für Aussenhandel des A.A.", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 15 August 1924.

Gottfried Keil A.-G. Maschinenfabrik und Mühlenbau, "Ministerium des Äußeren", **AAPA**, Kent, R 78555, Magdeburg, 17 September 1924.

Haas, "Herrn Richard Faber, Auf die Zuschrift vom 28. Dezember 1925", **AAPA**, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 9 Januar 1926.

_____, "Herrn Richard Faber, Auf die Zuschrift vom 28. Dezember 1925", **AAPA**, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 9 Januar 1926.

Hans Rabe, "Herrn Konsul Dr. Ziemke, Auswärtigen Amt. Zweigstelle des Auswärtigen Amtes für Aussenhandel", **AAPA**, Kent, R 78555, Leipzig, 15 April 1925.

Hawa, Hannoversche Wagonsfabrik, "An das Auswärtige Amt, Handelsabteilung-Türkei", **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, 19 August 1924.

I.A. - Auswärtige Amt, "An den Reichsverband der Deutschen Industrie, Auf die Zuschrift vom 4.d.M. -Tgb. Nr. 1199 II-", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 9 Mai 1925.

Ida Faber, "Herrn Konsul Henryy Bernhard, Privatsekretär des Herrn Reichsaussenminister Dr. Stresemann", **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, den 22 April 1927.

Karl Klinghardt, "Herrn Geh. Legationsrat von Richthofen", **AAPA**, Kent, R 78555, Frankfurt am Main, 22 März 1925.

L.R. Ziemke, "An Herrn Rechtsanwalt Siemann", **AAPA**, Kent, R 78555, Auswärtiges Amt, Berlin, den 28 Juni 1927.

Mehmed Zeki - J. Faber, "Herrn Geheimrat von Richthofen Auswärtiges Amt", **AAPA**, Kent, R 78555, Bad Salzuflen (Lippe), 30 April 1925.

_____, "An seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann - Minister des Äußeren", **AAPA**, Kent, R 78555, Constantinople, 7 November 1924. (Jäschke

sistemi ile 1916'da Dr. Gustav'ın İstanbul'da Zeki Bey'i ziyaret etmesine vesile olan olumsuz sürecin kastedildiği düşünülmektedir.)

_____, "An seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann- Minister des Äußeren", **AAPA**, Kent, R 78555, Constantinople, 7 November 1924.

_____, "An seine Exzellenz Dr. Gustav Stresemann", **AAPA**, Kent, R 78555, 28 Januar 1925.

_____, "Circularbrief", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin den Hotel Sept.

_____, "Deutsche Züdholzmaschinen Fabrik", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 8 September 1925.

_____, "Herrn Richardo Faber", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 5 September 1925.

_____, "Seine Exzellenz Herrn Dr. Gustav Stresemann", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 18 Januar 1925.

_____, "Seine Exzellenz Herrn Nadolny Botschafter des deutschen Reichs", **AAPA**, Kent, R 78555, Constantinople, 28 November 1924.

_____, "Seine Exzellenz Herrn Nadolny. Botschafter der Deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 18 Februar 1925; "Seine Exzellenz Herrn Nadolny. Botschafter der Deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 21 Februar 1925; "Seine Exzellenz Herrn Nadolny. Botschafter der Deutschen Gesandtschaft", **AAPA**, Kent, R 78555, 27 Februar 1925.

_____, "Turquie –Consortium. TUCO", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 16 Dezember 1924.

_____, **Le Petit Journal Illustré**, 15/31 Janvier 1925.

Nadolny, "Die Türkische Handesgesellschaft Tuco", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 14.02.1925.

Rechtsanwalt Siemann, "Herrn Konsul Henryy Bernhard, Privatsekretär des Herrn Reichsaussenminister Dr. Stresemann", **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, den 17 Mai 1927.

Reichsverband der Deutschen Industrie. Die Geschäftsführung, "An das Auswärtige Amt", **AAPA**, Kent, R 78555, Bad Salzuflen (Lippe), 4 Mai 1925.

Richard Faber, "An das Auswärtige Amt z. H. Herrn Konsul Ziemke", **AAPA**, Kent, R 78555, Hannover, den 28 Dezember 1925.

—————, "An das z.H. Herrn Herrn Geheimrat von Richthofen", **AAPA**, Kent, R 78555, Bad Salzuffen, 2 Mai 1925.

Rudolf Nadolny, "An Herrn Edmund Ruff", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 23 März 1925.

—————, "In Anschluss a Bericht vom 23 Februar II. O 456, Inhalt: Angelegenheit Mehmed Zeki", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, 17 März 1925.

—————, "Mehmed Zeki- auf den Erlass von 9. d. Mts.- III 0 412", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 23 März 1925.

—————, "Mehmed Zeki Bey", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 25 Juli 1924.

—————, "Mehmed Zeki", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, den 1. Dezember 1925.

—————, "Mehmed Zeki", **AAPA**, Kent, R 78555, Therapia, den 17 September 1925.

—————, "Prozses Mehmed Zeki gegen deutsche Kolonie", **AAPA**, Kent, R 78555, 2 April 1925.

—————, **Telegram**, Pera, Ankunft, **AAPA**, Kent, R 78555, 21.2.1925.

Teutonia und der deutschen ...gemeinde, "An den Herrn Reichskanzler des Deutschen Reichs", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 14 Februar 1925.

Teutonia und der deutschen ...gemeinde, "An den Herrn Reichskanzler des Deutschen Reichs", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 14 Februar 1925.

V.L.R. Dr. Prüfer, "Auf die Zuschrift vom 29. V.M. III Bl/Bt.-Aktenzeichen: V170-21407", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, den 10 Oktober 1925.

Verein Deutscher Maschinenebau-Anstalten E.V. Der stellvertr. Geschäftsführer, "Betreff: Mehmed Zeki Bey", **AAPA**, Kent, R 78555, Berlin, den 29 September 1925.

W. Edmund Ruff, "an das Auswaertige Amt in Berlin", **AAPA**, Kent, R 78555, Konstantinopel, 26 März 1925.

II. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, HR, İM, 132/41, 16.12.1924.

BOA, HR, SYS, 2267/85, 1.1.1918.

III. Gazeteler

“Alman Propagandası ve Bir Süreç”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1925.

“Die deutschen kolonie in Konstantinopel vor Gericht”, **Rheinisch Westfälische Zeitung**, 15 März 1925; “Etwas von “deutscher” Presse in Konstantinopel” 1.6.1925.

“Die deutschen Konolie in Konstantinopel vor dem türkischen Gericht”, **Hamburger Nachrichten**, 22 Februar 1925.

Avis, **Le Petit Journal Illustré**, 15/31 Janvier 1925.

Die Schriftleitung, “Die Not der in Deutschland lebenden Auslandsdeutschen”, **Leipziger Neusten Nachtichten**, 15 April 1925.

Mehmet Zeki, **Le Petit Journal Illustré**, 15/31 Mars 1925.

Rabe, Hans, “Eine dunkle Gestalt”, **Dannou Kruier**, 20 Februar 1925.

IV. Kitaplar

Bringmann, Tobias C., **Handbuch der Diplomatie 1815 - 1963: auswärtige Missionschefs in Deutschland und deutsche Missionschefs im Ausland von Metternich bis Adenauer**, Saur, München, 2001.

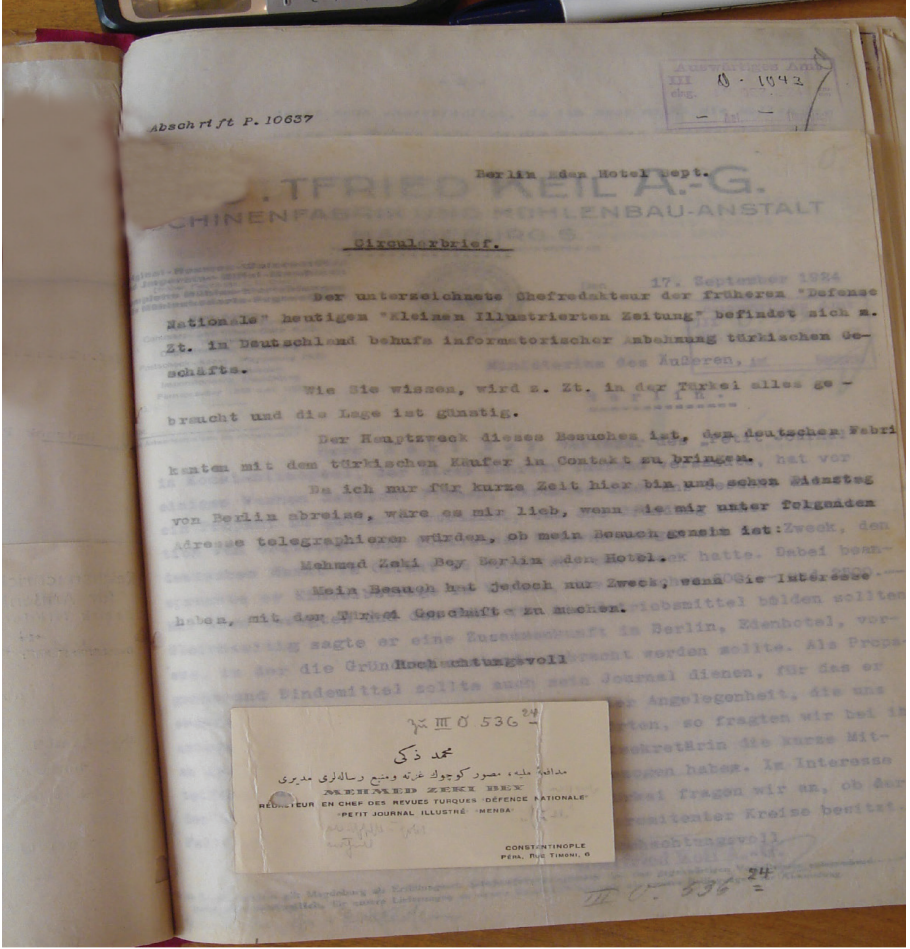
Özdemir, Bülent, **İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

Stuermer, Harry, **Zwei Kriegsjahre in Konstantinopel. Skizzen deutsch-jungtürkischer Moral und Politik. 1915-1916**, Payot Verlag & Lausanne, 1917.

V. Makaleler

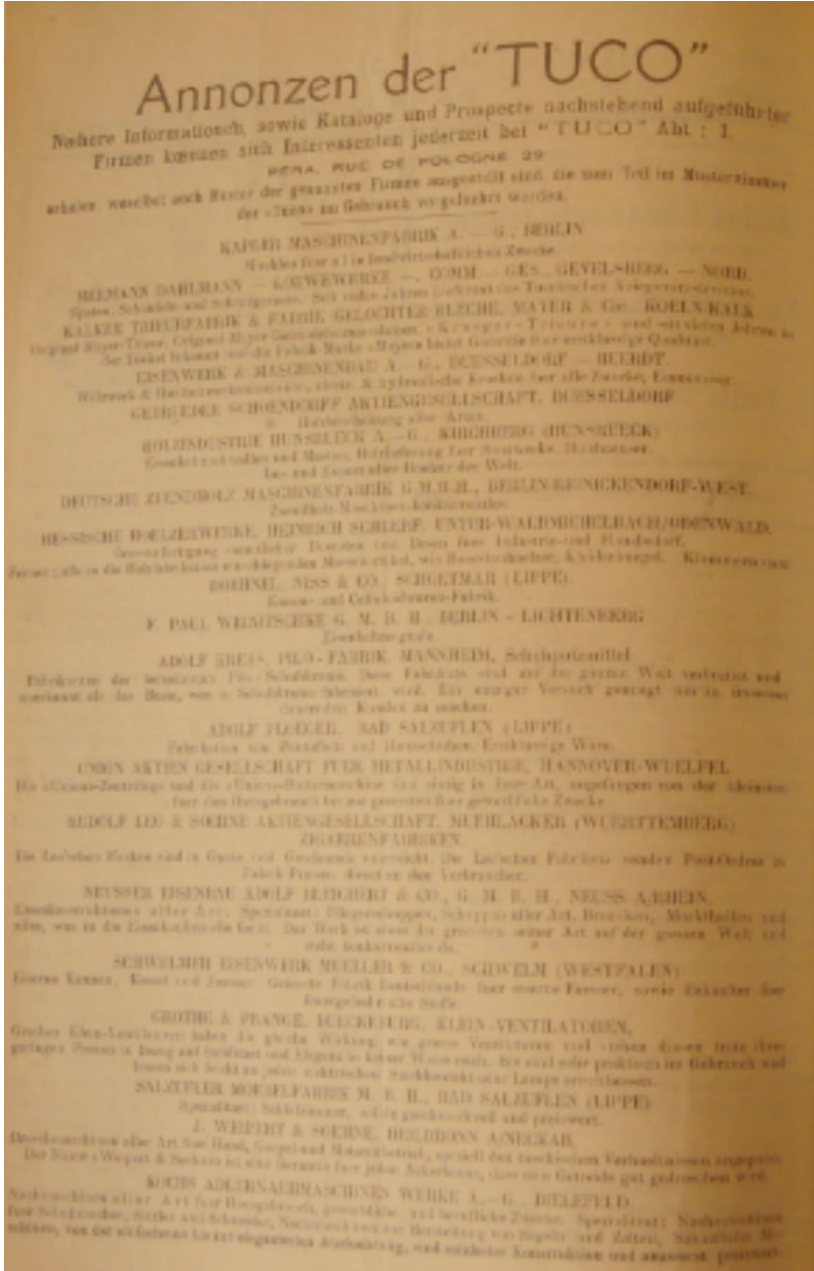
Karaman, Mehmet Ali, “George Nelkene Weldberg (Mehmet Zeki Bey)’in Müdafaa-i Milliye Gazetesi ve Balkanlar”, **Yeni Türkiye**, Sayı 70, 2015, s.6239-6241.

EKLER

EK-1 ⁸⁴

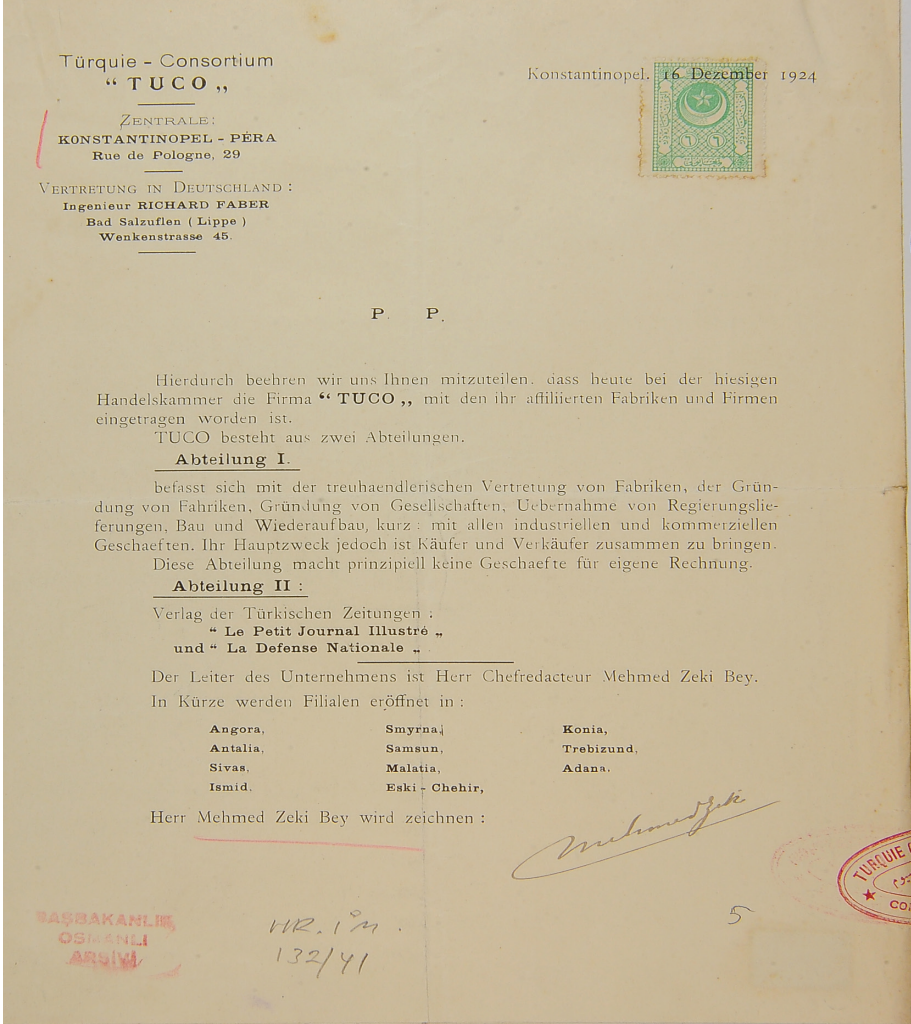
84 Mehmed Zeki Bey'in, Almanya gezisi sırasında firmalara gönderdiği, kartvizitinin de yer aldığı sirküler mektup.

EK-2⁸⁵

85 Mehmed Zeki Bey'in, sahibi olduğu **Küçük Resimli Gazete**'de yer verdiği TUCO ile ilgili bir ilan metni.

EK-3 TUCO'nun faaliyet alanlarının açıklandığı Almanca ve Osmanlıca belge.⁸⁶

استانبول ۱۳۴۰ اول اول

تورکیه - فوئورسیوم

« توفو »

مرکز اداره سی : استانبول - بک اوغلی
بولویا سوقاقی نو، ۲۹

آلمانیاده ممثل مهندسی ریخارد فاهر
باد. زانتس اوفه لن (لیه) و منگن جاده سی، ۴۵

بو تعیم ایله بو کون زمهله اشتریک مساحی ایدن فارنیقه لاره برار استانبول تجارت اوطه سنه قید ایدله یکمزی
عرض ایله کسب شرف ایلرز.
« توفو » ایکی شعبه دن مرکبدر .

شعبه ۱ - فارنیقه و کالی، فارنیقه تأسیسی، شرکت تأسیسی، حکومت منمهدلیکی، هر نوع تأسیسات
و انشاآت .

خلاصه - « توفو » نك مقصد اسلیسی آلیجبارله صانجیلری تماس و مناسیته کتیریکدن عبارندر .
بو شعبه اساساً کندی حسابنه هیج بر ایش درعهده ایلرز .

شعبه ۲ - مطبوعات - تورکجه « مصور کوچک غزنه »
« مدافعه ملیه »

و تشبث مهمک مدیری محمد ذکی بک در .

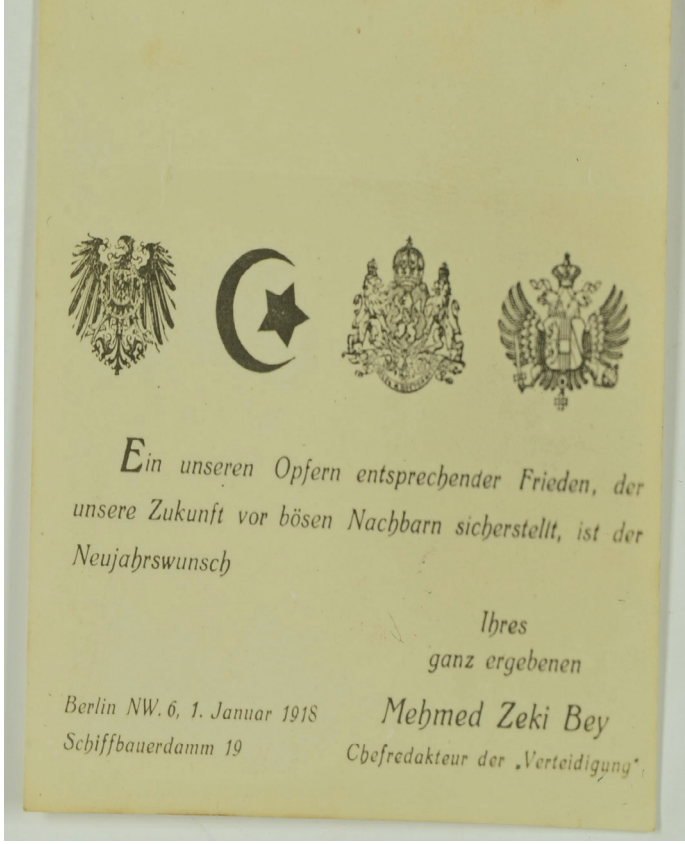
« توفو » یغینده آتیده کی شهرلرده شعبه کشاد ایدم یککدر .

انقره	قوسیه	آنقالیه
سیواس	ملاطیه	آطنه
اسکی شهر	طرزئون	ایزمیت
ازمیر	سامسون	

محمد ذکی بک آتیده کی امضایی استمهال ایدم یککدر .

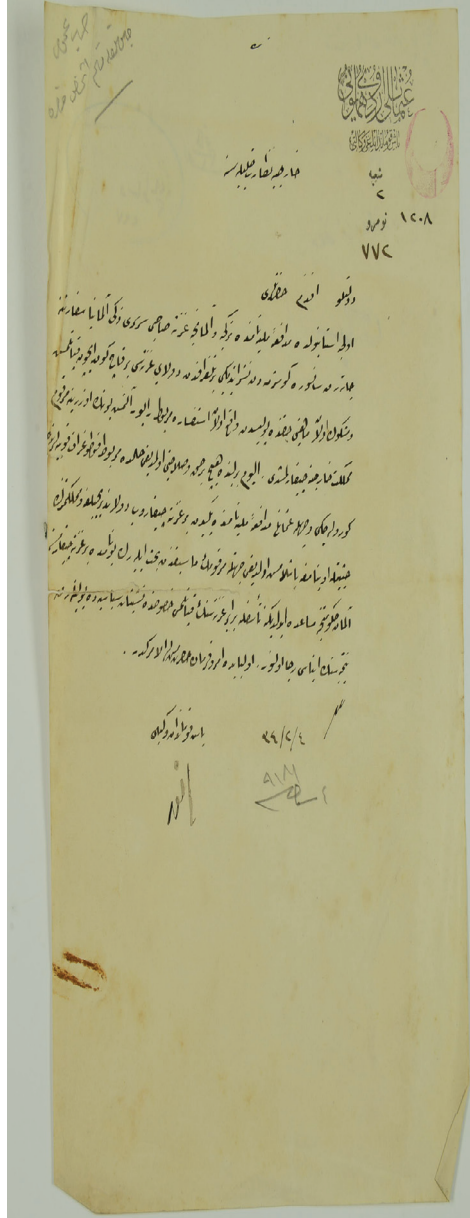

EK-4 Mehmed Zeki Bey'in 1918'de Berlin'de bastırıldığı yılbaşı kutlama kartpostalı.⁸⁷

87 BOA, HR, SYS, 2267/85, 1.1.1918.

EK-5 Hariciye Nezaretine, Mehmed Zeki hakkında Enver Paşa imzalı Tali-
matname.⁸⁸

88 BOA, HR, SYS, 2267/85, 4.2.1918.

